

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Štros

Socialno ekonomski položaj Rominj v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Štros

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Renner

Socialno ekonomski položaj Rominj v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvaljujem se:

Mentorici red. prof. dr. Tanji Rener:
za vso strokovno pomoč, potrpežljivost in prijetno sodelovanje;

svoji družini:
ker so me ves čas mojega študija vzpodbujali in verjeli vame;

Tonetu Hribarju:
ker mi je omogočil empirično raziskavo v romskem naselju;

vsem sodelujočim v moji empirični raziskavi, posebej Biserki in Valeriji:
ker sta mi zaupali zgodbe iz svojega življenja;

Tinetu, Sanelu in moji »sotrpinki« Ajdi:
ki so mi vse do zadnjega stali ob strani in me motivirali;

vsem, ki so verjeli vame.

Socialno ekonomski položaj Rominj v Sloveniji

Diplomsko delo obravnava socialno ekonomski položaj Rominj v Sloveniji. Kljub temu, da je romska ženska v političnih diskurzih pogosto spregledana in da je področje romskih žensk pri nas dokaj neraziskano, je znano, da so Rominje v primerjavi z večinskim prebivalstvom v depriviligiranem socialnem položaju, ki je predvsem posledica njihove izredno nizke formalne izobrazbe, brezposelnosti, slabih bivalnih razmer ter družbeno vsajenih predsodkov in stereotipov v slovenski kulturi. Romske ženske niso depriviligirane le v kontekstu izobraževanja, vključevanja na trg dela in segregaciji na ravni bivališč, saj se soočajo z marginalizacijo in diskriminacijo tudi na področju zdravstva. Skrb za existenco in urejanje bivalnih razmer predstavlja prioriteto v življenju romskih žensk, zato je njihovo zdravje drugotnega pomena. Sodijo med zdravstveno najbolj ogrožene skupine. Zaradi patologizacije njihove kulture v primeru nasilja znotraj družine, s strani institucij pogosto niso deležne enake obravnave. Kljub izredno težkim razmeram, ki so jim izpostavljene, v slovenski zakonodaji niso obravnavane kot posebej ranljiva skupina, hkrati pa so podvržene dvojni diskriminaciji – zavrača jih večinsko prebivalstvo, obenem pa doživljajo tudi spolno diskriminacijo znotraj svoje patriarhalne skupnosti.

Ključne besede: romske ženske, diskriminacija, predsodki, stereotipi, patologizacija.

Socio-economic position of Roma women

The Thesis deals with the socio-economic position of Roma women in Slovenia. Despite Roma women often being ignored in political debate and fact that their position is not well researched it is known Roma women are in underprivileged social position due to low level of education, high unemployment, poor living circumstances and also many prejudices and stereotypes present in Slovenia. Roma women are not underprivileged only in context of education, labor market and segregation on domestic level; they also face marginalization and discrimination in health care system. Their existence and managing settling living circumstances are their priority which is why their health concerns are secondary. Roma women are among medically most threatened groups. Because of pathologisation of their culture institutions often do not treat them equally in case of domestic violence. Despite being exposed to extraordinarily difficult condition they are not considered as particularly vulnerable group by any Slovenian law. They are not only being rejected by the majority of population in Slovenia but also by their patriarchal society at the same time.

Key words: Roma women, discrimination, prejudices, stereotypes, pathologisation.

Kazalo

1 UVOD	7
1.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJAI IN UPORABLJENA METODOLOGIJA.....	7
2 TEORETIČNI DEL	9
2.1 Zgodovina Romov	9
2.2 Romi v Sloveniji in njihovo prilagajanje sodobnemu življenju	10
2.3 Status romske ženske.....	12
2.3.1 Phuri daj – najpomembnejša ženska romske skupnosti	14
2.4 Socialno ekonomski položaj Rominj	14
2.4.1 Pravni položaj.....	15
2.4.2 Izobrazbena raven in dostop do šolskega sistema	16
2.4.3 Zaposlovanje in delovni pogoji	18
2.4.3.1 Udeležba na trgu dela in socialno vključevanje romskih žensk.....	21
2.4.4 Bivalne razmere	21
2.4.5 Patologizacija Rominj.....	22
2.4.6 Zdravstveni pogoji in dostop do zdravstvenega varstva.....	23
2.4.7 Dostop do sistema trajne oskrbe	25
2.5 Regionalni projekt »Romske ženske to zmoremo« (E Romane Džuvlja Šaj).....	25
2.6 Odnost do nasilja nad romskimi ženskami	26
2.7 Koncept diskriminacije, predsodkov in stereotipov	28
2.7.1 Diskriminacija	28
2.7.1.1 Izključevanje.....	31
2.7.1.2 Intersekcijska in multipla diskriminacija.....	31
2.7.2 Predsodki	33
2.7.3 Stereotipi.....	34
2.7.3.1 Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi	35
3 EMPIRIČNI DEL	37

3.1 Vrsta raziskave in zbiranje podatkov.....	37
3.2 Analiza in obdelava podatkov	37
3.3 Demografski podatki udeležencev raziskave	38
3.4 Primerjava socialnih položajev na osnovi intervjujev	38
3.5 Neformalni pogovor v romskem naselju	44
3.5.1 Tatjanina emancipacija	44
3.5.2 Pogovor z Danilom.....	44
4 SKLEP.....	46
5 LITERATURA	47
PRILOGI.....	50
Priloga A: Vprašalnik za delno strukturiran intervju.....	50
Priloga B: Transkript intervjujev	52

Kazalo slik

Slika 2.1: Začaran krog izključenosti Rominj.....	27
---	----

Kazalo tabel

Tabela 2.1: Strukturni delež Romov v Sloveniji glede na Popis prebivalstva po narodni pripadnosti.....	10
Tabela 2.2: Romi, stari 15 let ali več, po izobrazbi in spolu.....	17
Tabela 2.3: Romska populacija po aktivnosti in spolu.....	18
Tabela 2.4: Najpogostejši odgovori Romov na zastavljena vprašanja o zaposlenosti.....	20

1 UVOD

Socialno okolje na območju Jesenic z okolico, iz katerega izhajam, je etnično zelo mešano. Od prebivalcev, ki niso slovenske narodnosti, prevladujejo etnične skupine iz bivših jugoslovanskih republik. Poleg njih so prisotni kot etnična skupina tudi Romi, ki so opredeljeni kot Sinti.

S temi osebami sem se srečevala vse od otroštva naprej, ko še nisem obiskovala vrtca in šole. Že takrat so pri meni vzbujali izredno pozornost. Zaradi lastnega informiranja sem se že v preteklosti seznanila s pisnimi viri, ki opisujejo romsko življenje, običaje in kulturo. Prav to preozko spoznanje o njihovi notranji hierarhični organiziranosti in še posebej o vlogi njihovih žensk, me je spodbudilo, da temu fenomenu namenim raziskavo, ki jo želim uporabiti za pisanje mojega diplomskega dela ob zaključku študija Analitske sociologije.

Takoj na začetku zbiranja literature o romskih ženskah sem naletela na težavo, saj je področje romskih žensk v Sloveniji dokaj neraziskano, posledično pa je o tej tematiki malo literature in je nepopolna. Zanimala me je predvsem vloga romskih žensk v njihovih skupnostih, pravicah, ki jih imajo znotraj hierarhično urejene patriarhalne družbe, njihovem statusu, izobrazbeni strukturi, zaposlovanju, stereotipih, diskriminaciji, predsodkih, zagotavljanju socialnega in zdravstvenega varstva ter vseh ostalih vprašanjih v povezavi z njimi.

Ker sem prepričana, da bom skozi raziskavo prišla do novih spoznanj o tej slabo raziskani in malokrat omenjeni problematiki in težavah, s katerimi se srečujejo romske ženske, me je ta tematika neprestano navduševala in spodbujala. Prav vprašanja kaj romske ženske delajo in kako živijo, kaj vse doživljajo in kako so cenjene znotraj družinskih okolij, romske skupnosti in širšega družbenega okolja, tako bivalnega kot delovnega, mi postavljajo dodatna vprašanja. Na nekatera od njih bom skušala odgovoriti v pričujočem diplomskem delu.

1.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJAI IN UPORABLJENA METODOLOGIJA

Diplomsko delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu diplomske naloge bom opisala življenje Romov skozi zgodovino, njihovo prilagajanje

sodobnemu življenju, socialno ekonomski položaj žensk in opredelila pojme, ki jih uporabljam v diplomski nalogi. Ob tem se bom navezovala na sekundarne analize iz že obstoječih virov. V empiričnem delu bom opredelila metode raziskovanja in opravila intervjuje za zbiranje, analizo in interpretacijo podatkov. Uporabila bom kvalitativno metodo biografskega, poglobljenega delno strukturiranega intervjuja vsaj z dvema Rominjama. Ena Rominja živi v romski skupnosti, druga pa v mešani zakonski zvezi s Slovencem. Pozorna bom na morebitne razlike med obema.

Besedilo bom gradila s pomočjo naslednjih raziskovalnih tez:

Prva raziskovalna teza: *Socialni položaj romskih žensk je bistveno nižji od socialnega statusa večinskega prebivalstva. Soočajo se z več in medsebojno povezanimi oblikami diskriminacije, na podlagi nizkega socialno ekonomskega statusa, etnično-kulturnega ozadja in spola.*

Druga raziskovalna teza: *Družbeni položaj Rominj ni odraz njihovih osebnih dosežkov, ker se zaradi socialno ekonomskega položaja težko vključujejo v izobraževalni sistem in se tudi težje zaposlijo.*

Tretja raziskovalna teza: *Zaposlene romske ženske so bolj ekonomsko neodvisne, kar jim omogoča več možnosti za vključevanje v javno in politično življenje.*

2 TEORETIČNI DEL

2.1 ZGODOVINA ROMOV

Pradomovina Romov in njihovega jezika je Indija, kar je prvi ugotovil jezikoslovec A. Friedrich Pott, in sicer na podlagi preučevanja romskega jezika. Beseda Rom označuje človeka, ki pripada ciganskemu rodu, pogosto pa se uporablja tudi za oznako poročenega moža. Izraz Romni pa pomeni poročeno ženo oziroma ime za cigansko žensko. Zgodovinski zapisi omenjajo Rome na današnjem območju Republike Slovenije že v 15. stoletju. 17. stoletje je bilo za indijske nomade obdobje najhujšega preganjanja v Evropi, od takrat naprej pa so informacije o njih bolj pogoste in določnejše. Omenjeni so tudi v matičnih knjigah za vodenje podatkov o rojstvih, porokah in smrtih. Arhivski zapisi pričajo, da so v 18. stoletju na slovenskih tleh sodili Cigankam, dve sta bili celo usmrčeni, kar priča o tem, da so bili že takrat odnosi do Romov zelo strogi in sovražni. Raziskave kažejo, da so se Romi k nam naselili iz treh različnih smeri, sestavljajo pa prav toliko narečij, zato se v maternem jeziku med seboj težko sporazumevajo - iz hrvaškega ozemlja se je skupina Romov preselila na območje Dolenjske, iz madžarskega ozemlja na območje Prekmurja, na območje Gorenjske pa se je s severa preselila manjša skupina Sintov. Sinti, ki živijo na Gorenjskem, so večinoma godbeniki in gosposki ljudje, ki se razlikujejo od drugih romskih skupin v Sloveniji. Čeprav so bile te skupine predvsem nomadske in so v preteklosti pogosto spreminjale položaj njihovih naselij, danes lahko rečemo, da so njihove specifične regije, kjer so se ustalili za nedoločen čas, na Dolenjskem, v Prekmurju in Posavju. V teh regijah romske etnične skupnosti živijo zgodovinsko in tradicionalno in ohranjajo svojo specifično kulturo. Svoj materni jezik govorijo še danes, tudi svoje otroke najprej naučijo romskega jezika, šele potem slovenščino (Štrukelj 2004, 14-68). Dr. Rajko Rendulič (v Klopčič 2007, 28), eden najpomembnejših romskih intelektualcev današnjega časa, govori o pomembnosti romskega jezika pri raziskovanju njihovega porekla in kulture: »Romski jezik je edina knjiga, ki so jo Romi prinesli iz Indije; pomeni njihov kolektivni spomin in izraža poglede na svet tega naroda, na njih same in na druge narode. Njihov jezik je seznam materialne in duhovne kulture, ki so ji nekdanj pripadali, hkrati pa vsebuje elemente kulture drugih narodov, s katerimi so prihajali v stik v času svojega dolgega in ne še dovolj raziskanega popotovanja.« Prostor, ki ga poseljujejo naši Romi, še ni dokončno izoblikovan, saj se njihova naselja ves

čas spreminjajo, nastajajo nova, nekatera se povečujejo, druga celo izginjajo. Že v 18. stoletju so tedanji vladarji in krajevne oblasti želele preprečiti nomadiziranje Romov. Takratna avstrijska vlada je tudi za naše kraje izdajala odloke, ki so prepovedovali stalne selitve te manjšine. Imeli so jih za roparje, zato so bili že takrat v evropski družbi potisnjeni na družbeno dno (Štrukelj 2004, 83).

2.2 ROMI V SLOVENIJI IN NJIHOVO PRILAGAJANJE SODOBNEMU ŽIVLJENJU

Število Romov v Sloveniji se giblje med 7.000 in 10.000, predstavljajo pa manj kot odstotek vsega prebivalstva. Ker se Romi stalno preseljujejo in ker se jih pri rednih popisih prebivalstva veliko ne izreka za Rome, je njihovo natančno število težko določiti (Cigler in Bukovec 2007, 56). Klopčičeva (2007, 11) pravi, da se je po popisu iz leta 2002 izkazalo, da v Sloveniji živi 3.246 Romov, po mnenju strokovnjakov pa jih je dvakrat manj. Avtohtone romske skupnosti živijo v dvajsetih občinah in imajo pravico, ki jim zagotavlja v občinskem svetu posebno zastopstvo.

Tabela 2.1: *Strukturni delež Romov v Sloveniji glede na Popis prebivalstva po narodni pripadnosti*

	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Romi	0, 12	0, 01	0, 06	0, 08	0, 12	0, 17

Vir: SURS (2002).

Iz tabele je razvidno, da se število oseb, ki se opredeljujejo za Rome, po podatkih Popisa prebivalstva od leta 1953 do leta 2002, ki se opredeljujejo za Rome, povečuje. Najmanj oseb se je za Rome opredelilo leta 1961, in sicer 0,01%, največ pa v letu 2002, ko se je za Rome opredelilo 0,17% vseh oseb, ki živijo v Sloveniji. Potrebno pa je poudariti, da popisni list v letu 2002 romske pripadnosti sploh ni izpostavil kot dano možnost. Vsi, ki pripadajo drugim etničnim skupinam, so imeli samo možnost opredelitve pod kategorijo »Drugo«. Za Rominje se je opredelilo 1.601 žensk in 1.645 moških (Siaprem 2011, 4).

Pavla Štrukelj (2004, 287) ugotavlja, da sodobne romske družine glede na vrsto pridobivanja dohodka za preživetje delimo na:

1. polnomadske družine, v katerih je za ženske značilno beračenje, nabiranje zdravilnih zelišč in vedeževanje;
2. družine, ki živijo samo na račun socialne podpore;
3. male poljedelce, ki obdelujejo lastno ali najeto zemljo;
4. kvalificirane in nekvalificirane delavce;
5. posamezne izobražence, ki so pridobili poklic in so zaposleni v večjih mestih.

Ker se gospodarski položaj Romov počasi izboljšuje, se posledično izboljšujejo tudi njihova naselja. Opazna je tudi večja skrb za osebno higieno, v današnjem času veliko romskih gospodinj uporablja pralne stroje. Vprašanje zaposlovanja Romov se je začelo reševati že v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, vendar so manjše pozitivne spremembe na tem področju opazne šele v najnovejši preteklosti. Prvotni poklici Romov so se spremenili ali pa celo izginili, na primer brušenje rezil, drobljenje kamenja za posipanje cest, kovaška obrt, pletenje košar itn., izginja pa tudi patriarhalnost romske družbe. Njihovo vsakdanje življenje se spreminja, k čemur je pripomogla tudi stalna naselitev. Razvijajo se tako na kulturnem kot tudi na ekonomskem področju. Pomembno vlogo pri tem imajo tudi romska društva, ki samostojno delujejo pod vodstvom Zveze Romov Slovenije in skrbijo za njihove vsestranske dejavnosti, pri katerih se srečajo s svojo izvirno identiteto. Ustanovljena je bila tudi organizacija Ženski forum, ki naj bi vplivala na izobraževanje in splošno vzgojo romskih žensk, organizira pa tudi razne prireditve za otroke. Na Dolenjskem deluje projekt »Življenje brez predsodkov«, v Murski Soboti od leta 2003 deluje romski informativni center ROMIC, v 20. stoletju pa so nastala tudi športna romska društva. Na račun vseh teh aktivnosti in prireditev romska kultura v očeh drugih počasi dobiva večji ugled (Štrukelj 2004, 299-300).

2.3 STATUS ROMSKE ŽENSKE

Status romske ženske dobro opisuje romska aktivistka Sabina Xhemajli (v Stadler 2006, 19) v članku Vse kar nočemo slišati!, v katerem govori o jasni razliki v položaju romskih moških in žensk. Glavna naloga romske ženske je skrb za gospodinjska opravila in otroke, o katerih pozna vse njihove skrivnosti, ki jih pogosto prekrije pred očetom, da jih ne bi kaznoval. Moški so v družini gospodarji, ki koordinirajo družino in imajo pri vsem glavno besedo. Posebej so zaščitniški do svojih hčera, se vpletajo v njihova življenja, tudi v izkoriščanje njihovega prostega časa. Skrbijo za to, da se njegova hčerka poroči kot devica, saj je v nasprotnem primeru stigmatizirana, posledično pa je uničen ugled celotne družine. Seksualnost v romski skupnosti predstavlja velik tabu, zato se o tej temi ne govori in so otroci na področju spolnega življenja prepuščeni sami sebi. Tudi homoseksualnost je v romski skupnosti tabuizirana, saj je skupnost ne odobrava, zato morajo istospolni romski moški in ženske svojo drugačno spolno usmerjenost prikrivati in živeti dvojno življenje. Romska dekleta zgodaj stopijo v zakonsko zvezo, zato so prikrajšane tudi na področju izobraževanja, ki mu Romi ne pripisujejo velike vrednosti. Po navadi deklice pri dvanajstih ali trinajstih letih prenehajo obiskovati šolo zato, da lahko skrbijo za družino, ki predstavlja najpomembnejšo vrednoto v njihovih življenjih, saj izključitev iz družine pomeni najstrožjo kazen. Vendar Nicoleta Bitu (v Stadler 2006, 18-19) pravi, da so dejstva, ki jih navaja Xhemajlijeva, opazna le še v romskih skupnostih, ki so izolirane in marginalne in obenem opozarja, da kultura med Romi po svetu ni enotna, zato bi bilo napačno, da bi vse romske ženske enako kategorizirali. Izpostavi romske aktivistke, ki iščejo svojo identiteto med dvema svetovoma: na eni strani so integrirane v svet neromske kulture, na drugi strani pa v romsko kulturo z njenimi tradicijami. Nadaljuje, da oče ni edini, ki jih zatira in pazi na njih in poudarja, da imajo v romskih skupnostih pomembno vlogo tudi starejše ženske. Obstajajo romske skupnosti, v katerih moški svojim materam dokazujejo svojo moškost s pretepanjem žene.

V obdobju pubertete začnejo mlada romska dekleta in fante pripravljati na zakonsko življenje, saj je poroka v njihovi kulturi eden izmed pomembnih dogodkov. Do pubertete se življenje mladih odvija podobno kot pri njihovih vrstnikih. Alexandra Oprea (v Stadler 2006, 19) govori o prezgodnjih porokah romskih deklet in opozarja, da pri analizi zgodnjih porok moramo upoštevati tako zgodovinske kot tudi sedanje ekonomske, socialne in politične dejavnike, ki vplivajo na življenja romskih žensk. Za razvoj zgodnjih porok navede razlago Valerie Nicolae, ki opisuje vpliv suženjstva v Romuniji, kjer so bili Romi sužnji celih petsto

let. Romske deklice so bile pogosto žrtve posilstva lastnikov in njihovih sinov, doživljale pa so tudi zavračanje romskih in neromskih skupnosti zaradi »mešanih« otrok. Iz teh razlogov so Romi želeli, da njihove hčerke čim prej stopijo v zakon, saj kot poročene ženske niso bile več device in ne več dovolj »čiste« za posilstvo. Oprea (v Stadler 2006, 20) govori o nujnosti upoštevanja medsebojnih povezav med rasizmom, patriarhalnostjo in ekonomsko stratifikacijo in pravi, da je do zgodnjih porok prišlo zaradi socialno-ekonomske nestabilnosti, dopustitve seksizma in rasizma v državi v preteklosti in sedanjosti in identitete spolnih vlog v romski skupnosti. Klopčičeva (2011) pravi, da je v preteklosti prihajalo tudi do nasilne sterilizacije romskih žensk, vzeli so jim otroke do 4. leta starosti in jih prevzgjajali, da bi postali »bolj civilizirani«. Čeprav so bila ta dejanja mednarodne skupnosti označena kot kazniva, je strah znotraj skupnosti še vedno prisoten, raven zaupanja romskih žensk v ustanove večinskega naroda pa je izredno nizka, zato zunaj romskih skupnostih nerade iščejo pomoč. Štrukljeva (2004, 189) pravi, da je danes odločanje o skupnem življenju med Romi bolj svobodno, mešani zakoni pa so še vedno zelo redki in nezaželeni. Nekateri zaposleni Romi v Sloveniji se poročajo tudi na matičnem uradu, saj ima potem družina pravico do zdravstvenega zavarovanja in otroških dodatkov (Štrukelj 2004, 189).

Rominje so se ukvarjale tudi z napovedovanjem sreče iz roke in kart oz. vedeževanjem. Z izbranimi besedami so razlagale podobe na kartah in jih spretno povezale v zelene bodoče dogodke, zato so jim ljudje po navadi zaupali in verjeli v napovedano usodo. Na Gorenjskem je ta dejavnost med romskimi ženskami še vedno razširjena. Romskim ženskam so v 15. in 16. stoletju pripisovali že vnaprejšnje predvidevanje in slutenje dogodkov in vzrokov za razne bolezni. So tudi zelo dobre poznavalke številnih zdravilnih rastlin, ki jih naberejo za prodajo ali pa lastno uporabo. Pred drugo svetovno vojno so se romske ženske ukvarjale tudi s čarovnim zdravljenjem, ki je bilo najbolj razširjeno v Prekmurju, vendar je to danes že zelo redek fenomen (Štrukelj 2004, 126-146).

2.3.1 PHURI DAJ – NAJPOMEMBNEJŠA ŽENSKA ROMSKE SKUPNOSTI

Status žensk v romskih skupnostih je videti dvoumen: v patriarhalno strukturirani skupnosti niso nepomembne. Ženska v romski skupnosti igra zelo pomembno vlogo, saj je ona tista, ki skrbi za poglavitne življenjske potrebščine, ohranja rod in rodbinske šege, odloča o nekaterih pomembnih vprašanjih in jo spoštujejo, še posebej njeni otroci. Majhni otroci jim izkazujejo ljubezen in jih razveselijo tako, da jim rečejo *phuri daj*. Ta naziv je v romski plemenski ali rodbinski skupnosti dobila starejša ženska, ki je bila izkušena in modra, cenjena in spoštovana in skrbela za to, da so bili mlajši rodovi seznanjeni z njihovo kulturo in šegami (Štrukelj 2004, 75-183).

2.4 SOCIALNO EKONOMSKI POLOŽAJ ROMINJ

Za Rome je značilna socialno-ekonomska marginalizacija, saj je v primerjavi z večinskim prebivalstvom njihov položaj zelo slab. Njihove življenjske razmere v Sloveniji so na nekaterih območjih zelo zaskrbljujoče, saj v nekaterih naseljih ni osnovnih pogojev (tekoče vode, sanitarij, ogrevanja), ki bi jim omogočali, da bi dostojno živeli. Značilna je tudi visoka stopnja brezposelnosti, ki je posledica nizke izobrazbe in premajhne ozaveščenosti o svojih pravicah (Horvat-Muc v Klopčič in Polzer 2003, 62).

Romi v Sloveniji se prav tako kot drugje po Evropi soočajo z življenjem na obrobju, nizko izobrazbeno ravno, slabim socialno-ekonomskim položajem, brezposelnostjo, izključevanjem, diskriminacijo, odvisnostjo od socialnih transferjev, antiromskim rasizmom in pomanjkanjem medkulturnega dialoga med romsko skupnostjo in večino (Klopčič 2007, 102). Dejstvo je, da so v Evropi še vedno prisotni strukturni problemi, ki se navezujejo na zgodovino, revščino in predsodke do romske skupnosti, kar ponazarjajo demografski kazalci, kot so življenjska doba, umrljivost otrok in razširjenost nalezljivih bolezni. To povzroča določeno stopnjo nezaupanja Romov do ustanov večinskega naroda, posledično pa se zaradi zaprtosti romske skupnosti ohranja diskriminacija romskih žensk znotraj skupnosti (Klopčič 2011). Romske ženske se tako soočajo z dvojno diskriminacijo – na eni strani so diskriminirane s strani večinskega naroda, na drugi strani pa znotraj svoje skupnosti.

2.4.1 PRAVNI POLOŽAJ

Veliko prelomnico v mednarodnem povezovanju Romov predstavlja prvi Svetovni romski kongres leta 1971 v Londonu, ki jim je omogočil politično oblikovanje svojega programa in zahtevo po priznanju narodne identitete. Na kongresu so določili tudi ime »Rom« kot uradno oznako za ljudi, ki pripadajo temu narodu, svojo himno - pesem »Djelem, djelem« in zastavo modre, rdeče in zelene barve s krogom (kolesom), ki predstavlja romski simbol. Ker je bil prvi dan kongresa na 8. april, se je na ta dan uveljavil mednarodni romski praznik - Svetovni dan Romov (Klopčič 2007, 118). Ureditev pravnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, je bila obljubljena v 65. členu Slovenske ustave že leta 1991, vendar je bil Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji sprejet šele aprila 2007. Zakon določa posebne pravice do organiziranosti Romov tako na lokalni kot na državni ravni, zajema področja bivalnih razmer v romskih naseljih, posega pa tudi v vzgojno, izobraževalno in zaposlitveno raven, na prvem mestu pa je slovenski romski skupnosti omogočil pravno-formalni status (Cigler in Bukovec 2007, 57-58). Vera Klopčič (2007, 107) je na podlagi analize določb mednarodnih dokumentov sodobnega evropskega standarda manjšinskega varstva predlagala izpopolnitev zakona z »odprto« definicijo, ki ne izključuje nobene od skupin (npr. Sintov) in določitev možnosti tudi za politično participacijo neavtohtonih Romov, vendar so bile njene dopolnitve zakona le delno upoštevane. Kot predstavniki Zveze Romov v Svetu Romske skupnosti so lahko imenovani tudi predstavniki neavtohtonih Romov, saj je dikcija relevantnih členov tako splošna, da izvajanje zakona omogoča vključevanje širšega kroga upravičenih skupnosti.

Kljub temu, da se v Sloveniji z varstvom ženskih pravic ukvarja 50 nevladnih organizacij, segmenti ne vključujejo položaja romskih žensk, ampak ga le fragmentarno uvrščajo v gibanja za uresničevanje človekovih pravic in odpravo diskriminacije žensk (Klopčič 2011). Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005-2013), ki temelji na izboljšanju položaja žensk, na podlagi spola in etničnosti, omenja problem Rominj na področju ranljivosti družbenega vključevanja, podvrženosti k visoki stopnji revščine in velikem tveganju za nasilje. Dokument nima nobenih predlogov za rešitev navedenih problemov (Kogovšek Šalamon in Vučko 2011, 10).

2.4.2 IZOBRAZBENA RAVEN IN DOSTOP DO ŠOLSKEGA SISTEMA

Skorajda vsi kritični družbeni analitiki poudarjajo, da je siromašnost Romov vzročno povezana z njihovo nizko formalno izobrazbo. Šolska zakonodaja sprva ni zavezovala romskih otrok k šolski obveznosti, niti ni bilo nobene evidence o tem, koliko romskih otrok je obiskovalo šole. Kasneje, od leta 1970 naprej, so takratne samoupravne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja začele spremljati vključevanje in napredek romskih otrok in poskrbele tudi za določeno finančno podporo. Zavod za šolstvo Republike Slovenije je leta 1992 sprejel razvojno raziskovalni projekt *Vzgoja in izobraževanje učencev v osnovni šoli*, s katerim so potem ugotavljali učinkovitost nekaterih organizacijskih oblik in didaktičnih postopkov. Sodobna osnovnošolska praksa uveljavlja tri modalitete na področju vključevanja romskih otrok v vzgojno-izobraževalni proces, in sicer čiste romske oddelke, kombinirane oddelke in oddelke, v katerih so romski učenci integrirani z drugimi otroki. Programi so individualno prilagojeni, organizirana je tudi pomoč specialnih pedagogov. Na uspešnost otrok v šoli močno vplivajo delovni pogoji za učenje doma, ki za mnoge romske otroke niso ustrezni, saj nekateri živijo v domovih brez elektrike, kulturni standard doma je pri večini izjemno nizek, ravno tako izobrazbena in poklicna struktura staršev. Učna neuspešnost romskih otrok je močno povezana z njihovim jezikovnim deficitom, ki povzroča močan »hendikep« (Tancer v Horvat-Muc 2005, 85-93).

Na pomanjkljivo znanje slovenskega jezika vpliva tudi dejstvo, da skoraj nobeden od otrok ni obiskoval vrta pred vpisom v osnovno šolo. Romske otroke bi bilo potrebno vključiti v vrte vsaj dve leti pred vstopom v osnovno šolo, kjer bi bil glavni namen učenje jezika, tako romskega kot slovenskega. To bi jim omogočilo lažji začetek osnovne šole. Eden izmed ključnih razlogov, zakaj večina romskih otrok ne dokonča osnovne šole je, da šole nimajo skoraj nobene strokovne podpore zunaj institucije, ki se ukvarjajo z izobraževanjem. Učitelji in strokovnjaki so le redko deležni usposabljanja o ustreznih metodologijah za vključevanje romskih otrok. Poleg tega so romski otroci pogosto fizično ločeni (v ločenih razredih ali celo ločenih stavbah) uradno zato, ker ne govorijo učnega jezika. Poleg zgoraj navedenih razlogov za nižje šolske uspehe romskih otrok, bi bilo potrebno omeniti tudi naslednje dejavnike: stigmatizacijo romskih otrok s strani ostalih otrok, izostajanje od pouka, slabe razmere doma, dejstva, da izobraževanje, nima visoke vrednosti med nekaterimi romskimi starši, nezaupanje romskih staršev v šole in njihovo premajhno sodelovanje v šolskih procesih (Bešter in Medvešek v Kralj 2008).

Slovenija je vložila že precej truda na področju vključevanja Romov v vrtce, obvezno šolo in vključevanje v večinsko kulturo, vendar je njihova formalna izobrazba izredno nizka. Kljub temu, da država namenja dodatna finančna sredstva na področju individualnega in skupinskega dela z romskimi otroci, financira tudi učbenike, prehrano in ekskurzije, študentom pedagoške smeri pa odobrava štipendijo, veliko romskih otrok preneha s šolanjem že v osnovni šoli, saj imajo mnogi težave z razumevanjem slovenskega jezika (Barle Lakota in Komac 2011, 23).

Izobraževanje je ključna iztočnica za izboljšanje socialno ekonomskega položaja Romov, saj bi z uspešno zaključeno izobrazbo imeli več možnosti pri vključevanju na trg dela in posledično več opcij, da bi se integrirali v širši slovenski družbeni prostor.

Tabela 2.2: Romi, stari 15 let ali več, po izobrazbi in spolu

	Skupaj	ženske	moški
Skupaj	2.075	1.022	1.053
Brez izobrazbe	383	264	119
1-3 razrede osnovne šole	292	156	136
4-6 razredov osnovne šole	677	300	377
Osnovna izobrazba	487	232	255
Srednja izobrazba	225	65	160
Višja in visoka izobrazba	11	5	6

Vir: SURS (2002).

Iz tabele lahko razberemo, da podatki o doseženi stopnji izobrazbe pripadnikov romske skupnosti po spolu kažejo, da so romske ženske manj zastopane kot moški v vseh kategorijah izobrazbe, ki je višja od osnovne šole. To je najbolj razvidno v doseženi stopnji srednje izobrazbe, kjer je srednjo šolo zaključilo 160 Romov in samo 65 Rominj, v primerjavi z višjo ali visoko izobrazbo pa je ta razlika že skorajda zanemarljiva (5 Rominj in 6 Romov) (Siaprem 2011, 6). V raziskavi, ki je bila izvedena leta 2009 med ljubljanskimi Romi, so mnoge Rominje poročale, da jih starši niso poslali v šolo, izobraževanja so bili deležni samo njihovi bratje, one pa so ostajale doma in skrbele za gospodinjstvo in varovanje, kar je verjetno tudi eden izmed vzrokov, da je stopnja izobraženih romskih žensk nižja v primerjavi z njihovo moško populacijo (Urh 2011). Klopčičeva (2011) pravi, da je pomen izobraževanja romskih žensk večplasten, saj izobražene Rominje, prenašajo vzorce higienske in zdrave

prehranjevalne navade na otroke in družinske člane in posredno vplivajo na dvig bivanjske in zdravstvene kulture ter izobrazbe celotne družine. Na podlagi izobraževanja, se pojavlja tudi možnost vključevanja Rominj na trgu dela.

2.4.3 ZAPOSLOVANJE IN DELOVNI POGOJI

Zaposlovanje je eden izmed osnovnih pogojev za izboljšanje socialnega in ekonomskega položaja Romov in zagotavljanje njihove integracije v družbo. Velikokrat se vprašamo, zakaj so Romi pasivni na področju zaposlovanja, dejstvo pa je, da četudi se Rom želi zaposliti, jih večina delodajalcev zavrača že na podlagi predsodkov, da so lenuhi in tatovi in vseh ostalih negativnih lastnosti, ki so jim pripisane.

Ker doseajo nizko stopnjo formalne izobrazbe in posledično tudi pomanjkljivo poklicno usposobljenost, so omejeni na slabše plačana dela. Značilna je tudi nizka motiviranost pri iskanju zaposlitve, posledica pa je visoka stopnja brezposelnosti in hkrati veliko število prejemnikov socialne pomoči. Skupek teh dejavnikov zmanjšuje socialno mobilnost in napredovanje posameznikov na družbeni lestvici (Klopčič 2004, 31).

Tabela 2.3: Romska populacija po aktivnosti in spolu

	skupaj	ženske	Moški
Skupaj	3.246	1.601	1.645
Zaposleni in samozaposleni	242	81	161
Otrok, učenec, študent	1.348	658	690
Brezposelni	1.372	691	681
Gospodinja	78	78	-
Upokojenci, nezmožni za delo, prestajajo kazen, drugo	206	93	113

Vir: SURS (2002).

Glede na aktivnost po spolu lahko razberemo, da je v celoti zaposlenih 242 Romov in Rominj, 78 jih opravlja gospodinjska dela, 206 pa takih, ki niso delovno aktivni. Dobro tretjino

predstavljajo otroci in mladi, ki se šolajo, največ pa je brezposelnih. Stopnja brezposelnosti je višja pri romskih ženskah. O njihovih življenjskih pogojih, strukturnih neenakostih pa statistični podatki molčijo (Siaprem 2011, 6).

Brezposelnost je eno izmed ključnih področij, ki mu je potrebno nameniti veliko pozornosti, saj se bo z rešitvijo tega problema romska skupnost lažje vključila v družbo. Rudaš (v Klopčič in Polzer 2003, 109) opozarja, da študije kažejo, da negativne posledice brezposelnosti vplivajo na položaj celotne družine, kjer posebej poudarja vpliv na kakovost starševstva. Meni, da bi k izboljšavi izobraženosti romskih otrok pripomogla štipendija kot naložba za njihovo boljšo prihodnost. Z redno zaposlitvijo bi jim bila omogočena boljša kakovost življenja in boljše bivalne razmere.

V Sloveniji je zaposlenih manj kot 13 odstotkov Romov in Rominj, vendar ti podatki zaradi njihovih stalnih migracij niso zanesljivi. Ko pride do odpuščanj delavcev, so po navadi prvi na seznamu tistih, ki bodo izgubili delo. Večinoma se zaposlujejo na področju javnih del, Romi, ki živijo v Prekmurju, pa opravljajo tudi sezonska in priložnostna dela v Avstriji (Kleibencetl 2004, 21-22). Omenila sem že, da si Romi morajo dostikrat spremeniti svoje ime, da jih delodajalec sploh povabi na razgovor za službo, saj njihova etnična pripadnost, ki se izraža na podlagi njihovega imena, pogosto navidezno prikrije njihova znanja in sposobnosti. Pavla Štrukelj (2004, 286) pravi, da prihaja do prepisovanja priimkov predvsem v mlajših romskih družinah, saj želijo vsaj s priimkom prikriti, da pripadajo romskemu rodu. Spreminjanje priimkov na eni strani lahko razumemo kot izboljševanje medosebnih odnosov, na drugi strani pa gre za zanikanje pravi etnični pripadnosti.

Akcijski program zaposlovanja Romov 2003-2006 je obravnaval naslednje ukrepe:

- Integracijo mladih Romov v osnovne in poklicne šole
- Integracijo odraslih Romov v programe subvencioniranih delovnih mest
- Spodbujanje javnih del (za pomoč pri učenju)
- Zaposlovanje romskih svetovalcev (Nezirovič v Horvat-Muc 2005, 64-65).

Nezirovič (v Horvat-Muc 2005, 66) je želel najti prave razloge za neaktivnost Romov na področju zaposlovanja, zato je izvedel anketo, ki je vključevala 125 Romov, romska društva in neromske organizacije:

Tabela 2.4: Najpogostejši odgovori Romov na zastavljena vprašanja o zaposlenosti

Kakšno je zaposlovanje Romov ?	Kje so razlogi za to?	Kaj bi ti ukrenil glede tega?
<ul style="list-style-type: none"> • slabo • zelo kritično • zelo slabo 	<ul style="list-style-type: none"> • Mnogi Romi nočejo delati, ker prejemajo podporo države (socialna pomoč, otroški dodatek) • Nenaklonjenost delodajalce • Nezaupanje delodajalca • Nestrpnost delodajalca zaradi narodnosti ali barve kože • Slabo plačana dela • Nemotiviranost Romov za delo • Strah pred obveznostmi neznanje in nezaupanje vase 	<ul style="list-style-type: none"> • Motivacija Romov • Pogovori znotraj romske skupnosti delavnice • Seje, predavanja, okrogle mize • Izobraževanje, došolanje Romov • Večanje samospoštovanja in samozavesti med Romi • Podpirati samozaposlitve Romov • Odpirati nova delovna mesta • Delodajalce z ustreznimi ukrepi motivirati, da v večji meri zaposlijo Rome

Vir: Nezirovič (2005).

Nezirovič (v Horvat-Muc 2005, 66) pravi, da veliko Romov raje preprodaja stare avtomobile, prodaja tekstil, nabira odpadne surovine ali se ukvarja z vedeževanjem, glasbo in nabiranjem zdravih rastlin. Na podlagi analize ugotavlja tudi izredno slabo motiviranost Romov, na kar seveda vplivajo izkušnje iz preteklosti. Kot razloge za pomanjkanje motivacije navaja: pomanjkanje samozavesti, nezadostno izobraževanje, medsebojno nezaupanje, neaktivnost, želja po »svobodnem duhu«, notranje romske probleme, okolje in večinsko prebivalstvo, revščino in zelo slabe bivalne razmere. Meni, da je potrebno aktivno vključevanje Romov v procese izobraževanja in zaposlovanja, ki sta »rak« romskega prebivalstva.

Kljub temu, da je kar nekaj projektov, ki se ukvarjajo s problematiko zaposlovanja Romov in jim skušajo zagotoviti določene možnosti, da bi se integrirali na trg delovne sile, je stanje že samo po razbiranju statističnih podatkov še vedno dokaj slabo, kar nam daje vedeti, da so težave na področju zaposlovanja pripadnikov romske skupnosti še vedno prisotne in da bo potrebno še veliko postoriti, da bo statistika pokazala bolj spodbudne in pozitivne rezultate.

2.4.3.1 UDELEŽBA NA TRGU DELA IN SOCIALNO VKLJUČEVANJE ROMSKIH ŽENSK

V Sloveniji je le nekaj posebnih programov ali posegov, katerih cilj je spodbujanje socialnega vključevanja romskih žensk. Na trgu dela sicer so v teku nekateri programi, vendar nobeden od njih specifično ne obravnava problematiko romskih žensk (Kralj 2008).

2.4.4 BIVALNE RAZMERE

Romi v Sloveniji večinoma živijo v ločenih naseljih ali slumih na podeželju in imajo bistveno slabše bivalne pogoje kot večinsko prebivalstvo. Ta naselja so v veliki večini neformalna, kar povzroča življenje v negotovosti, saj ne vedo, koliko časa bodo sploh lahko uporabljali svoje bivališče. Večinoma je njihov dostop do javne strukture (kanalizacije, vodovodnega omrežja in električnega omrežja) zelo slab, zaradi diskriminacije, ki je razširjena med večinskim prebivalstvom, pa jim je onemogočen najem ali odkup bivališč na drugih območjih. To zelo dobro ponazori izjava Rominje Vanje Hočevnar, ki z devetimi otroki živi v omenjenih razmerah: »Zgradili smo si tole barako, saj nam ne dovolijo zgraditi ničesar drugega. Povsod so podgane, miši in ščurki« (Amnesty International 2011a, 40). Pomanjkanje vode ima posebno velik vpliv na romske ženske, saj so one tiste, ki so odgovorne za vsa gospodinjska dela in higieno svojih otrok, obenem pa so prikrajšane tudi za zasebnost lastne higiene in sanitarnih potreb. Predvsem v času menstruacije se soočajo še z dodatnimi težavami, saj navajajo občutke sramu zaradi načinov urejanja svoje menstrualne higiene. Silvana Hudurovac je za Amnesty International povedala:

Moj sin ima 11 let in ga je sram, če se mora kopati v plastični kadi pred vsemi. Tudi jaz se ne morem umivati pred svojim možem in sinovi. Če moških ni doma, se ženske umivamo v potoku. Pozimi si lahko umijemo samo lase in obraz. Ne moremo biti gole pred našimi otroki. Na stranišče gremo za hišo - čim dlje od hiše, v jarek. Otroci hodijo bliže, še posebej v temi, ker se bojim, da bi padli v jarek. Ko smo imeli poplave, nismo mogli nikamor, ker je bila povsod voda. V temi grem na stranišče z baterijo, podnevi pa moram ves čas paziti, da me kdo ne vidi (2011a, 40).

Kljub temu, da Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk zahteva odpravo diskriminacije na področju zagotavljanja elektrike za ženske na podeželju, romskim ženskam dostop do električne energije še vedno ni omogočen (Amnesty International 2011a, 15-16).

Rome v Sloveniji glede na stanovanjske razmere ločimo v tri skupine. V prvo prištevamo tiste z visoko stopnjo kulture bivanja in živijo v mestnem jedru ali izven romskega naselja, blokih, podnajemniških stanovanjih, lastnih hišah. V drugo skupino sodijo Romi, ki imajo nižjo stopnjo bivalne kulture in živijo lesenih ali zidanih hišah v strnjenih romskih naseljih, tretjo skupino pa predstavljajo tisti, ki imajo svoja bivalna naselja nameščena na periferijah vaških skupnosti in imajo zelo neugodne bivalne razmere (neurejene sanitarije, vlažni in temni prostori, nizek nivo higijene). Parcelizacija in urbanistični ureditveni načrt romskih naselij predstavljata velik problem romskih naselij, saj so si nekateri Romi uredili stanovanja na ozemlju tujih lastnikov, kar je privedlo do problemov lastništva (Horvat-Muc 2005, 33-34).

2.4.5 PATOLOGIZACIJA ROMINJ

Patologizacija pomeni proces, ki specifične etnične ali kulturne lastnosti določenih oseb ali skupin pojmuje kot nekaj, kar je prirojeno, naravno. Etničnim manjšinam je pripisano patološko nasilje, nagnjenost k telesnim in duševnim boleznim in manjša stopnja inteligence, te značilnosti pa se pogosto uporablja za razlago družbenih dejstev (npr. revščine in socialne ranljivosti). V Sloveniji so v povprečju romskim otrokom desetkrat bolj pogosto pripisane motnje v duševnem razvoju, kot otrokom večinskega prebivalstva, zato dostikrat morajo obiskovati šole s prilagojenim programom. Ko predstavniki institucij katero koli neenako obravnavanje romske manjšine opravičujejo z izjavo, da je to preprosto del njihove kulture, je v tem kontekstu kultura sprejeta kot nekaj, kar je trajno in se ne da spremeniti. Tak način opredelitve kulture ustvarja družbeno distanco in povzroča delitev na skupine »mi«, ki je v simbolnem smislu dominantna, in »oni«, ki so na drugem mestu, posledično pa se kultura patologizira. Znano je, da so manjšinske etnične skupine večinske skupine opredelile kot skupine, ki imajo manj kulture ali pa je sploh nimajo, obenem pa so jim bile pripisane prirojene, biološke ali socialno pridobljene negativne lastnosti (razne bolezni, nasilje, revščina). Pojma kultura in etničnost se zgodovinsko prepletata in služita pojmovanju Romov kot tujcev oziroma tistih, ki so notranje »drugi«, danes pa se Rome opredeljuje kot tiste, ki so drugačni oz. kulturno, spolno in družbeno manjvredni (Zaviršek 2011).

2.4.6 ZDRAVSTVENI POGOJI IN DOSTOP DO ZDRAVSTVENEGA VARSTVA

Romi v Sloveniji niso diskriminirani le v kontekstu izobraževanja, vključevanja na trg dela in segregaciji na ravni bivališč, saj se soočajo z diskriminacijo in marginalizacijo tudi na področju zdravstvenega sistema. Po podatkih, zbranih v okviru projekta o zmanjševanju neenakosti na področju zdravstvenega varstva v Sloveniji, lahko rečemo, da Romi sodijo med zdravstveno najbolj ogrožene skupine, kar je posledica nezdravega načina življenja, pomanjkljive seznanjenosti o preprečevanju nalezljivih bolezni, škodljivosti kajenja, itd... (Klopčič 2011). Natančnih podatkov o zdravstvenem stanju Romov ni, saj se zdravstvenih podatkov na podlagi etnične pripadnosti ne da zbirati, vendar rezultati demografske in vitalne statistike o zaposlenosti in slabih bivalnih razmerah izkazujejo tudi njihovo slabše zdravstveno stanje. Romskim ženskam vse obveznosti, položaj v družini, nizka izobrazba in posledično visoka brezposelnost, revščina in socialna izključenost prinašajo še dodatno breme, zato ima njihovo zdravje drugoten pomen, saj jim prioriteto predstavlja skrb za eksistenco in urejanje bivalnih razmer (MedOverNet). Glede na dejstvo, da so romske ženske socialno-ekonomsko ogrožene, so izpostavljene tudi višjemu tveganju maternalne smrti, ki so ji ženske, ki so socialno-ekonomsko prikrajšane, tudi do dvajsetkrat bolj izpostavljene kot tiste, ki so privilegirane. Zato bi zdravstvene službe morale ženskam iz nizkega socialno-ekonomskega položaja biti bolj dostopne, izvajati preventivne programe in ženske ozaveščati o možnih boleznih in jih spodbuditi k rednim zdravstvenim pregledom. Način življenja, ki ga imajo romske ženske, pogosto vodi v stresne situacije, zato jih veliko trpi za depresijo in so podvržene psihiatričnemu zdravljenju. Če se vključijo v zdravljenje duševnih bolezni, se srečujejo s trojno problematiko – z etnično pripadnostjo, spolom in težavami v duševnem zdravju (Đogić 2011, 24-27). Dr. Belovičeva (v Urh 2011) pravi, da manjše lokalne raziskave kažejo, da kar 55% romskih žensk trpi za različnimi oblikami depresij, največji delež beležijo v jugovzhodni Sloveniji, v Prekmurju celo 35%. Urhova (2011) v nadaljevanju navede izjavo Rominje, pridobljeno v sklopu njenega raziskovanja romskih žensk: »Ko sem rodila otroka, so me namestili v posebno sobo za Rominje. Tam ni bilo ne previjalne mizice ne tehtnice, soba je bila slabše opremljena kot za druge ženske. K meni so drugi dan namestili še eno Rominjo.« Zavirškova (v Đogić 2011, 28) pravi, da študije kažejo, da revnejša populacija dobiva slabšo strokovno pomoč in manj psihosocialne podpore kot družbeni sloji, ki so socialno močnejši, in da vsakdanji rasizmi vplivajo tudi na profesionalnost in odnos zdravstvenega osebja, kar dobro ponazarja tudi zgoraj navedena

izkušnja romske ženske. Govori tudi o pojavu neenakosti med spoloma s strani zdravnikov, ki moške bolezni pogosteje diagnosticirajo kot somatske, ženske pa kot psihosomatske. Nadaljuje, da je to tematiko izpostavila tudi Irmard Vogt, ki je dokazala variacijo porabe psihofarmakov glede na spol, stereotipno mišljenje in visoko medikalizacijo.

Poročila nekaterih občin in lokalnih centrov za socialno delo poročajo o pogostih težavah pri dostopu do osnovnega zdravstvenega varstva, saj nimajo kartic zdravstvenega zavarovanja, ki bi jim omogočale dostop do zdravniške oskrbe ali pa jih ne nosijo s seboj. Posebej malo pa je Romov, ki so dodatno zdravstveno zavarovani. Romski otroci v mnogih primerih ne obiščejo zdravnika, nekateri tudi niso prejeli osnovnega otroškega cepiva (npr. proti tetanusu in varioli). Teme, kot so menstruacija in kontracepcijske metode, v romski družini po navadi niso obravnavane, zato je predvsem za mlade romske ženske dostop do teh informacij omejen (Kralj 2008).

V okviru Zavoda za zdravstveno varstvo Murska Sobota je bila septembra 2009 v Novem mestu organizirana druga nacionalna konferenca o zmanjševanju neenakosti v zdravju romske populacije pod ključno tematiko »Zdravje romskih žensk«. Izpostavili so problem neenakosti v zdravju romskih žensk in predstavili možne opcije za zmanjševanje omenjenega problema. Neenakosti v zdravju pomenijo sistematične razlike v zdravju med družbenimi skupinami, ki jih je mogoče preprečiti. Konferenca je zajemala naslednje tematike: Zmanjševanje diskriminacije in stigmatizacije – predstavitev projekta Dosta, Romska ženska včeraj, danes, jutri, Življenjski slog ter raba zdravstvenih storitev med romskimi ženskami, Preventivni programi namenjeni ženskam, Socialna integracija Romov in Pregled implementacije zaključkov 1. nacionalne konference o zdravju Romov. Po predavanju so bile organizirane delavnice za člane romske skupnosti, ki so zajemale področja ovir in priložnosti pri udeležbi romskih žensk v preventivnih programih in komunikaciji z zdravstvenimi delavci (Papič 2009). Klopčičeva (2011) pravi, da so bile na konferenci tudi razvidne medgeneracijske razlike znotraj romskih žensk, saj so mlajše Rominje veliko bolj ozaveščene o zdravstvenih storitvah in preventivah. Zasluge pripisuje ozaveščanju s strani nevladnih organizacij in Zveze Romov.

2.4.7 DOSTOP DO SISTEMA TRAJNE OSKRBE

O dostopu do sistema trajne oskrbe ni podatkov. Ker segment starejše populacije v Sloveniji hitro narašča, je staranje pomemben dejavnik pri povečanju zdravstvenih stroškov. Javni domovi za oskrbo starejših so prepolni, stroški zdravstvene nege v zasebnih institucijah pa so zelo visoki. Po nekaterih poročilih iz Centrov za socialno delo je v teh domovih težko najti prostor za starejšo romsko populacijo (Kralj 2008).

2.5 REGIONALNI PROJEKT »ROMSKE ŽENSKE TO ZMOREMO« (E ROMANE DŽUVLJA ŠAJ)

S prvim regionalnim mirovnim projektom v južni Srbiji, na Kosovu, Črni gori in Makedoniji je posebne probleme Rominj in njihov izjemen potencial delovna skupina Pakta stabilnosti za enakost spolov odkrila šele leta 2002, saj so ugotovili, da romske ženske potrebujejo posebej prilagojeno usposabljanje, da bi se lahko hitreje vključile tako v javno kot v politično življenje. Osrednji cilji projekta so bili:

- vzpostavitev sodelovanja med romskimi in neromskimi aktivistkami in političarkami, ki se borijo za človekove pravice žensk;
- vzpodbuditi lokalne in nacionalne politične voditelje, da bi odkrili romske ženske kot skupino, ki lahko pripomore k ohranjanju in razvijanju romske identitete in obenem enakopravnemu sodelovanju z večinskim prebivalstvom;
- opogumiti in spodbuditi romske ženske, da bi se povezale in bolj pogumno vstopale v javno in politično življenje;
- odpraviti vse negativne podobe o Romih in Rominjah v očeh večinskega naroda;
- med romskimi ženskami in lokalnimi nacionalnimi oblastmi vzpostaviti neposreden dialog (Lokar in Žagar v Klopčič in Polzer 2003, 254-255).

V Sloveniji se je projekt »Romske ženske to zmoremo« pričel izvajati pod predsedstvom gospe Sonje Lokar in okriljem Delovne skupine za enakost spolov. Izpeljanih je bilo šest seminarjev: v marcu leta 2003 so ustanovili nacionalni svet projekta, v maju je potekalo izobraževanje v Skopju za obe romski vaditeljici, prvi štirje seminarji so bili izvedeni v juniju. Zaključni seminar je potekal v Murski Soboti, kasneje, v septembru, pa sta bila izpeljana še

dva seminarja. Projekta se je udeležilo 85 romskih žensk, sodelovale pa so tudi občinske oblasti, občinski svetniki, Centri za socialno delo, predstavniki Urada za narodnosti, poslanka v Državnem zboru in Uradi za delo. Vsebina seminarjev je temeljila na medsebojnem spoznavanju romskih žensk, izmenjavi njihovih osebnih izkušenj v javnem in političnem življenju in ugotavljanju možnih rešitev. Mediji so objavili prispevke v lokalnih in nacionalnih časopisih in na lokalni in nacionalni televiziji in radiu. Projekt je doživel pozitiven odziv, saj so vladne institucije končno uvidele, da so romske ženske še kako potrebne pomoči. Tudi v očeh medijev je podoba Romk in Romov dobila bolj pozitivno sliko (Lokar in Žagar v Klopčič in Polzer 2003, 255-257). Klopčičeva (2011) opozarja, da so na podlagi demografskih podatkov v primerjavi z nekaterimi državami (npr. Bolgarijo, Makedonijo) romske ženske v Sloveniji v povprečju manj izobražene, kar je motivacijsko vplivalo na njihovo udeležbo na seminarjih. Pomembno je omeniti, da namen projekta ni bil v izpostavitvi žensk znotraj skupnosti, ampak krepitev vezi in položaja znotraj skupnosti. Projekt je tudi pripomogel, da so se romske ženske začele zavedati, da imajo enake pravice kot moški.

2.6 Odnost do nasilja nad romskimi ženskami

Špela Urh (2011) v svojem osebem etnografskem zapisu opisuje primer, ko se je v času svojega raziskovanja soočila z romsko žensko, do katere je bil nasilen partner, a so se socialne službe odzvale zgolj s komentarjem, da je nasilje del njihovega vsakdanjika oz. del njihove kulture. Navaja tudi primer, ko je romska ženska poslala prošnjo v materinski dom, da bi se izolirala in izognila svojemu nasilnemu partnerju. Tudi ona je naletela na zaprta vrata, saj je dobila odgovor, da romskih žensk v materinski dom ne sprejemajo, ker so po njihovih dosedanjih izkušnjah zelo težavne. V nadaljevanju opisuje tudi situacijo, ko je oče svojo 13-letno hčer oddal v zakonski stan polnoletnemu Romu, predstavnik Centra za socialno delo pa je menil, da je deklica za svoja leta dovolj zrela in da so zgodnje poroke pač lastnost romske kulture. Iz vseh navedenih primerov lahko sklepamo, da strokovnjaki nasilja znotraj romske skupnosti ne pojmujejo kot kaznivo dejanje in da etnična pripadnost romskih žensk prevlada nad nasiljem, ki so ga deležne, kar pomeni, da jih institucije ne obravnavajo enakopravno. Gre za patologizacijo romske kulture. Omenja tudi primer iz Španije, ko so romske ženske prijavile nasilje v družini, vendar niso dosegle pozitivnega odziva, saj so bile potem

kaznovane še znotraj romske skupnosti. Posledično distanca večinskega naroda ustvarja še večjo izolacijo Romov. Zaradi vseh oblik diskriminacij, ki so jih deležne romske ženske, se ustvarja začaran krog, iz katerega težko izstopijo.

Slika 2.1: Začaran krog izključenosti Rominj

Vir: Hrženjak (2008).

2.7 KONCEPT DISKRIMINACIJE, PREDSDOKOV IN STEREOTIPOV

Diskriminacija, nestrpnost in predsodki do romske skupnosti so na podlagi strokovne literature, gradiv mednarodnih organizacij, izkušenj Romov in romskih združenj ena izmed bistvenih ovir za vključevanje v sodobno družbo (Klopčič 2004, 30).

2.7.1 DISKRIMINACIJA

SSKJ diskriminacijo definira kot »dajanje, priznavanje manjših pravic ali ugodnosti komu v primerjavi z drugimi, zapostavljanje«, predsodek pa kot »negativen, odklonilen odnos do koga ali česa, neodvisen od izkustva«. Kljub temu da se oba termina nanašata na različne stvari, se v uporabi dostikrat zamenjujeta. Mirjana Ule (2005, 184) pravi, da gre pri diskriminaciji za posebno vedenje do oseb, oziroma za drugačno obravnavo le-teh, zaradi njihove drugačnosti in pripadnosti »označenim« skupinam, predsodek pa predstavlja skupek prepričanj oziroma neupravičeno stališče, ki temelji samo na osnovi pripadnosti določeni stigmatizirani skupini, spremljajo pa ga tudi zelo intenzivna čustva.

Diskriminacija je v širšem sociološkem smislu oblika družbene prakse, ki temelji na predsodkih in stereotipih, ki so globoko zakoreninjeni v kulturi določene družbe (Kuhar 2009, 15).

Odbor Združenih narodov za človekove pravice diskriminacijo opredeljuje kot kršenje osnovnih človekovih pravic, kjer gre za kakršno koli izključevanje, razlikovanje, dajanje prednosti ali omejevanje na podlagi narodnega ali etničnega izvora, spola, rase, barve kože, ki ima namen nekoga prikrajšati za človekove pravice, enakopravno priznavanje in temeljne svoboščine. Prisotno je neugodno obravnavanje, ki onemogoča uživanje pravic posameznika ali skupine posameznikov in ni niti objektivno niti razumno upravičljivo (Amnesty International 2011b).

Žrtve diskriminacije so podvržene žaljivemu, sovražnemu in ponižujočemu okolju in žaljenju njihovega dostojanstva, kamor sodijo vse oblike tako verbalnega kot fizičnega nasilja. Diskriminacijo lahko izvajajo posamezniki iz zasebnega sektorja (delodajalec, natakar, prodajalec v trgovini) ali predstavniki državne oblasti, kot so policisti, sodniki itn. in s tem

posameznike ali skupino ljudi postavljajo v neugoden socialni, politični, ekonomski in pravni položaj. Predsodki pogosto delujejo kot samoizpolnjujoča se napoved, zato se tisti, ki so podvrženi raznim oblikam diskriminacije, pogosto začnejo obnašati v skladu s predsodki drugih o njih in s tem dajejo opravičilo drugim, da z diskriminacijo lahko nadaljujejo. Predsodki delujejo kot neke vrste pričakovanj, še posebej takrat, ko ima oseba, ki diskriminira, večjo družbeno moč in višji družbeni položaj od osebe, ki je diskriminirana. Diskriminacija nima negativnih posledic le za osebo, ki je diskriminirana, ampak lahko prizadene celotno družbo na področjih:

- politične stabilnosti, saj povzroča socialno neenakost, ki lahko vodi v nemire, upore, v skrajnem primeru celo vojne;
- zdravstvenega stanja žrtev, saj stalni neprijetni občutki lahko vodijo do kroničnih in psiholoških bolezni, depresivnih stanj in celo samomorilnosti;
- ekonomije, saj negativni občutki posameznikov ali skupin zmanjšujejo njihovo produktivnost in hkrati konkurenčnost;
- nekatere družbeno »sprejemljive« oblike diskriminacije lahko ustvarijo nove oblike diskriminacije (npr. diskriminacija na področju šolstva lahko kasneje privede tudi do diskriminacije na področju zaposlovanja) (Cigler in Bukovec 2007, 54-55).

Kljub temu da izraz diskriminacija predstavlja negativno ovrednoteno dejanje, pa poznamo tudi pozitivno diskriminacijo, ki posamezniku ali skupini lahko prinese določene prednosti.

Pri pozitivni diskriminaciji gre za postavitev ogroženih in občutljivih skupin, ki so izpostavljene negativni diskriminaciji, v ugodnejši položaj v primerjavi s preostalimi, z namenom izenačenja izhodiščnega položaja. Ker za pozitivno diskriminacijo ne obstaja neka enotna definicija, se zanjo pogosto uporabljajo tudi izrazi kot so »posebni ukrepi«, »pozitivni ukrepi« in »prednostno obravnavanje«. Država uvede začasne ukrepe, vendar so posebne pravice, ki jih pridobijo diskriminirane skupine, le začasne, uvajajo pa se na področju izobraževanja, zaposlovanja in v zadevah, ki imajo javen pomen. Diskriminirani naj bi z njimi imeli možnost do enakih osnovnih izhodišč (Cigler in Bukovec 2007, 56).

Kuhar na podlagi svoje raziskave opisuje primer »pozitivne diskriminacije«, ko so bili respondenti distancirani iz stigmatizirane skupine zaradi dobrega znanja slovenskega jezika, vendar je bilo to doživljanje »pozitivne diskriminacije« za njih negativno. Tak primer zelo dobro reflektira izjava, ki jo je podala 31-letna Rominja Elvira: »Delala sem s strankami po telefonu. Na vezi sem bila z neko žensko, debatirava, vse ji razložim, ženska je zelo prijazna

in me na koncu vpraša, kako mi je ime. Povem ime (romsko/neslovensko ime, op. a.), pa reče: »O, a ste že dolgo tukaj? Vi pa zelo lepo govorite slovensko.« Rekla sem ji, da sem rojena tukaj...to je bilo leta 2005! Da mi nekdo reče zaradi imena in priimka o, vi pa zelo lepo govorite slovensko...« (Kuhar 2009, 74).

Jezik iz manjšinskih etničnih skupin je pri nas pogosto povod za njihovo diskriminatorno obravnavo, saj je dostikrat razlog za nekatere stereotipne obsodbe, tudi v primeru romske etnične manjšine. Miran Komac (v Kuhar 2009, 71) ta fenomen poimenuje kot nevarnost »romskega sindroma«, kar pomeni, da se njihove diaspore prek jezika ne tretirajo kot fenomen njihove kulture, marveč kot socialni problem. Ena izmed respondentk navaja, da so jo poimenovali za »cigansko učiteljico«, ker je pripravljala delovne zvezke v romskem jeziku, da bi romskim otrokom olajšala učenje. Ne samo jezik, tudi imena določajo subjektiviteto posameznikov, zato so Romi dostikrat morali spreminjati svoje priimke, da so lažje dobili službo in se odpovedati svoji kulturi, da smo jih Slovenci sprejeli takšne, kot so. To zopet dobro ponazori izjava Rominje Elvire, ki jo navaja Kuhar:

Lažje bi mi bilo, če bi bila recimo Katarina Novak. Moje ime in priimek sta taka, da se takoj ve, da nisem čisto prava Slovenka. (...) Verjetno bi bilo lažje, da bi bila Katarina Novak na pošti, na uradih, pri vpisu na srednjo šolo, na faks, kjer koli...Mogoče me ni bi tako pogledali, kot da sem...Saj potem so tudi taki odzivi: »O, kako lepo ime imate, od kod pa ste?« Večina reče, da je lepo ime, zanimivo, nenavadno, ker ga ne slišijo vsak dan. Ampak to je nekaj drugega. Na Katarina Novak ne bo nihče nič rekel (2009, 76).

Na osnovi šestih osebnih okoliščin, kot so spol, rasa ali etnična pripadnost, spolna usmerjenost, starost, vera in invalidnost, so se članice Evropske unije na podlagi Amsterdamske pogodbe leta 1997 zavezale k preprečevanju kakršne koli diskriminacije, vendar se je na podlagi raziskave o diskriminaciji Romov, ki je bila izvedena leta 2009 v sedmih članicah Evropske unije (Poljska, Romunija, Slovaška, Češka, Grčija, Bolgarija in Madžarska) izkazalo, da je diskriminiran vsak drugi Rom, ki je sodeloval v raziskavi. V obdobju enega leta so bili v povprečju enajstkrat diskriminirani, 44 odstotkov vprašanih Romov pa je celo izjavilo, da so se na raznovrstne diskriminacije že navadili, saj so že skoraj del njihovega vsakdana (Kuhar 2009, 14-50).

2.7.1.1 IZKLJUČEVANJE

Izključevanje pomeni, da posamezniki ali skupine nimajo enakih možnosti do dobrin, ki vključujejo izobrazbo in ekonomske vire. Sodi med diskurzivno diskriminacijo in je soroden družbenemu izključevanju. Boreus (v Kuhar 2009, 20) diskurzivno izključevanje deli na **izključevanje glasu in vzpostavljanje nevidnosti**. O izključevanju glasu govorimo takrat, ko določeni tipi glasov v medijskih tekstih, razpravah niso upoštevani ali pa so le na kratko povzeti, skoraj nevidni in slučajni. S tem so posledično utišani tudi alternativni pogledi na probleme in alternativne rešitve zanje. Ko pa se o kulturi posameznikov ali skupin sploh ne poroča ali pa je to poročanje negativno obarvano, pa govorimo o vzpostavljanju nevidnosti, ki se močno povezuje s konceptom (multi)kulturnega državljanstva. Pravice kulturnega državljanstva podpira RTV Slovenija z različnimi televizijskimi in radijskimi oddajami, ki jih proizvajajo za romsko, madžarsko in italijansko manjšino (Kuhar 2009, 20-21).

Izključevanje, ki ga posamezniki doživljajo v javnosti, se na podlagi javnih služb prenese v diskriminatorno obravnavo, posledično pa se nekaterim storitvam dostikrat morajo odpovedati. Glede osebnega doživljanja izključevanja je zgovorna izjava takrat 58-letne Rominje Fani, ki jo Kuhar navaja v svoji raziskavi intersekcijske diskriminacije v Sloveniji: »V gostilni naju niso postregli (ker sem Romkinja). (...) Usedla sva se. Vse druge so postregli, naju pa niso. Po dolgem času je prišla natakarica in se zelo grdo obnašala... tako da sva šla potem ven. (...) Nekoč, ko sem imela granulom, bila sem vsa zatečena, zelo me je bolelo... ampak tukaj, v Novem mestu, me niti en zobozdravnik ni hotel sprejeti. Niti eden. (...) Ampak to je res že zelo dolgo nazaj» (Kuhar 2009, 69).

Socialno izključevanje lahko privede tudi do izolacije posameznika, saj se dostikrat izognejo določenim socialnim situacijam, v katerih bi lahko bili diskriminirani.

2.7.1.2 INTERSEKCIJSKA IN MULTIPLA DISKRIMINACIJA

Posamezniku, ki je zaradi več osebnih okoliščin hkrati diskriminiran večkratno, ne moremo seštevati diskriminacij, ampak vzpostavimo povsem novo realno diskriminacijo, ki temelji na intersekciji. Crenshaw (v Kuhar 2009, 26) pravi, da je diskriminacija podobna križišču v prometu, saj poteka v eno ali pa v drugo smer. V primeru prometne nesreče se soočimo z

intersekcijo, saj so jo lahko povzročili avtomobili iz katere koli smeri. Če želimo določiti diskriminacijo, s katero se sooča romska ženska, naslovimo diskriminacijo, ki je posledica njenega spola in barve kože, lahko pa intersekcija obeh diskriminacij tvori novo »realnost«, ki pa ne odgovarja »realnosti« obeh osebnih okoliščin hkrati. Poanta intersekcijskega pristopa je v preprečevanju zlitja in prekrivanja različnih identitet z eno identiteto.

Multipla ali večplastna diskriminacija ne vzpostavlja nove vsebine, ki je posledica križanja večih osebnih okoliščin, temveč posamezne diskriminacije obravnava kot vsoto le-teh. V realnosti je dostikrat zelo težko razlikovati med intersekcijsko in multiplo diskriminacijo (Kuhar 2009, 30-31).

Pri intersekciji posameznih tipov diskriminacije na seštevamo, saj vzpostavi novo vsebino, zato jo je potrebno obravnavati bolj podrobno. Respondentka Mateja, ki je tudi sodelovala v Kuharjevi raziskavi, se ukvarja z ženskami, žrtvami fizičnega nasilja in je opisala primer Rominje, ki je doživljala dvojno diskriminacijo - poleg nasilja, ki ga je doživljala doma, je doživljala potem še diskriminacijo od drugih žensk znotraj zavetišča:

Z njo smo res delali vsakodnevno po par ur, ker si vedel, kakšen riziko je, če bo šla nazaj.(...) (Druge ženske v zavetišču so nas spraševale:)`Zakaj mora biti ona zraven nas? Dajte jo ven, ona je drugačna od nas! Zakaj ne gre, ne vem, v psihiatrično bolnišnico? Zakaj jo moramo prenašati? Zakaj ji ne rečete, da naj se tako in tako obleče?` To je vzorec družbe, ki ga te ženske prinesejo s seboj. In se jim zdi, da so manj vredne, če bodo z nekom, ki ne dosega njihovih kriterijev. Namišljenih seveda. Tistih, ki jih je ustvarila družba tekom njihovega življenja (Kuhar 2009, 105).

Intersekcije imajo bistven pomen v opredeljevanju ranljivih skupin in njim prilagojenim ukrepom. Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade RS za obdobje 2010-2015 intersekcijo uporabi za oblikovanje ciljnih skupin - upošteva perspektivo spola romskih žensk na področju zaposlovanja in varovanja zdravja, vendar za ciljne skupine ne opredeli posebnih ciljev (Kogovšek Šalomon in Vučko 2011, 24-25).

Diskriminacija se močno povezuje s pojavom nestrpnosti, ki temelji na razlikovanju med »nami« in »njimi«, kjer »nas« ovrednoti s pozitivnimi, »njih« pa z negativnimi lastnostmi. Pripisovanje lastnosti pa je odvisno od stereotipov in predsodkov (Kuhar 2009, 35).

2.7.2 PREDSDOKI

Mirjana Ule (2005, 195) predsodke opredeli kot vrste mikroideologije, ki so vezane na vsakdanji svet in lahko povzročijo nastanek vladajočih ideologij, v katerih lahko predsodki dobijo svojo legitimnost.

V današnjem času se rasni in spolni predsodki izražajo drugače kot nekoč in na drugih življenjskih območjih, pojavile so se tudi kvalitativne spremembe v samem izražanju, v nekaterih tradicionalnih stigmatiziranih skupinah, kot so Romi, duševni bolniki, homoseksualci in lezbijke pa so se celo okrepili. Ne gre več za neposredno izražanje predsodkov, ampak so le-ti simbolni in prikriti (Ule v Leskošek 2005, 21).

Brown (v Leskošek 2005, 21-22) govori o pojavu odklonilnega rasizma, klasične patriarhalne predsodke pa spodriva ambivalentni seksizem. Ljudje so se začeli izogibati stikom z družbeno nezaželenimi skupinami, jih ignorirati, vzpostavljati distanco in imajo do njih ciničen odnos.

Odklonilni rasizem je zelo težko razkriti, saj je zanj značilna potlačitev občutkov in čustev, ki delujejo na vedenje in izražaje posameznika nezavedno. Danes se poudarja večvrednost in pozitivne lastnosti dominantnih skupin in ne manjvrednost marginalnih, kot je bilo to značilno za tradicionalni rasizem. Posledično imajo ženske manjše možnosti za vodilne položaje, obenem pa tudi zmanjšuje enake možnosti v izobraževanju in zaposlovanju različnim rasnim in etničnim skupinam. Eden izmed vzrokov za pojav odklonilnega rasizma je fenomen individualizacije v postindustrijskih družbah, ki zagovarja osvobajanje posameznikov od socialnih identitet in tradicionalnih družbenih vlog. Predsodki so najbolj nevarni, ko postanejo socialna vez množic, saj epidemija predsodkov lahko vodi v nasilje, opravičuje diskriminacijo, posledično pa se marginalne skupine lahko hitro predajo svoji »usodi« (Ule v Leskošek 2005, 29).

Allport (v Kuhar 2009, 39) pravi, da se predsodki lahko izražajo na podlagi petih stopenj:

1. **opravljanje**, ki je izraženo na račun humorja marginaliziranih skupin;
2. **izogibanje**, ki se izvaja v obliki ignorance;
3. **diskriminacija** kot neposredno usmerjeno dejanje proti skupinam, ki jim je onemogočena enakost oz. enakopravnost v določenih družbenih situacijah in dobrinah;

4. **nasilje**, ko pride do fizičnega obračuna diskriminatornih skupin;

5. **genocid**, v primeru načrtnega škodovanja ogroženih skupin in posameznikov.

Renerjeva (v Kuhar 2009, 43) govori o izrazitem zmanjšanju rasističnih in seksističnih govorov v javnosti, ki ga je nadomestila politična korektnost, ki je pogosto dvolična: sami se v javnosti vzdržimo sovražnega govora, a nam je vseč, če »namesto nas« to počne kdo drug. V večinski družbi se nestrpnost do manjšin izraža kot mnenje, da so marginalizirane skupine že dosegle svojo enakost oz. da so svojo enakopravnost že presegle. Znotraj teh skupin je značilno tudi razlikovanje na pozitivne in negativne člane, kar pa vodi do ločevanja znotraj samih skupin. Ker Rome ločimo na dobre in slabe, se tudi oni med seboj selekcionirajo – tisti, ki so se prilagodili določenim družbenim zahtevam in normam za svojo izključitev obtožujejo tiste, ki te zahteve kršijo, saj tako mečejo slabo luč na vso romsko populacijo.

Na samo moč predsodkov vplivajo osebni in družbeni dejavniki, najmočnejši pa so, če so usidrani tudi v (politično) kulturo določene družbe. Oblikujejo in ohranjajo se skozi primarno in sekundarno socializacijo, tudi nezadovoljstvo je eden izmed dejavnikov, ki vpliva na hitrejše oblikovanje in podpiranje predsodkov, saj ima izražanje predsodkov zaradi osebnih kriz in razočaranja nad svetom nekakšen »terapevtski« učinek, če za svoje težave obtožimo »druge«. In prav Romi so pogosto zadnji člen v tej »verigi drugačenja.«

2.7.3 STEREOTIPI

Stereotipi so posplošene, kategorične in poenostavljene sodbe o družbenih situacijah, posameznikih ali skupinah. So pristranske kognitivne sodbe, ki so uporabljene v družbenih, političnih in ideoloških namenih (Ule 2005, 203).

Zanimivo je, da v Slovarju slovenskega knjižnega jezika ne najdemo izraza Rom, ampak le etnonim cigan, ki je slabšalen in definiran kot »pripadnik iz Indije priseljenega ljudstva, navadno brez stalnega bivališča« in slabšalno »zvit, lahkomišeln ali malopriden človek«. Paradoksalno je, da so tudi v prvem pomenu navedeni slabšalni primeri, kot npr. »pravili so, da cigani kradejo otroke«, »tolpa ciganov«, »laže kot cigan«, »črn kot cigan«, »pri nas je kot pri ciganih, vse je v neredu« in »smeje se kot cigan belemu kruhu, na vsa usta«.

Na podlagi določenih norm ljudje dostikrat pri drugih narobe precenimo znake, ki so opazni navzven in jim s tem pogosto pripišemo nekatere stereotipne lastnosti, četudi jih ta oseba s tem znakom ni imela namen izraziti. To izredno dobro sporoča izjava Sanje, ki je bila tudi ena izmed respondentk Kuharjeve raziskave: »Žena naših direktorjev se piše kot eden trenutno popularnih Romov. Ko je negovalka prišla na dom, ko so dobili novorojenčka, je najprej vprašala, preden je sploh pogledala dojenčka: `A ste vi cigani?` A si predstavljate?(...) Ali je to sploh pomembno, ali je cigan ali ne?(...) Očitno se ni hotela dotakniti ciganskega otroka...« (Kuhar 2009, 77). Mogoče v tem primeru diskriminacija ni bila namerna, vendar se je žena direktorja na ravni diskurza kljub temu znašla v izključenem položaju.

Na oblikovanje določenih stereotipnih predstav o Romih so imele velik vpliv njihove zgodovinske okoliščine, zato se je oblikovalo obojestransko nezaupanje - med Romi in večinskim prebivalstvom (Klopčič 2007, 21).

2.7.3.1 STEREOTIPI V SLOVENSKEM JEZIKU, LITERATURI IN KULTURI

Že v pripovedih slovenskega pisca Josipa Jurčiča lahko zasledimo stereotipizirane sodbe o Romih kot tistih, ki nosijo negativne lastnosti. Večina pejorativnih poimenovanj se nanaša na moški spol, bolj poredko na ženskega. Klemen Lah (v Novak Popov 2007, 46) iz elektronskega korpusa *Beseda* navaja nekaj takih primerov:

»Sem mislil, da ste bedak, pa ste cigan in goljuf.« (Fran Milčinski: *Drobiž*)

»To je takšen potepin, grdun, cigan, hudič.« (Fran Maselj-Podlimbarski: *Tovariš Damjan*)

»Na, čakaj, ciganka, če si kaj napravila, dobiš jih pošteno.« (Zofka Kvedrova: *Misterij žene*)

»Tista vlačuga je pač, tista ciganka!« je rekel dacar. (Ivan Cankar: *Prepir v krčmi*)

Tudi Anton Tomaž Linhart v prvi slovenski komediji *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, Rome označi kot ljudi z negativnimi moralnimi, značajskimi in telesnimi lastnostmi, kjer Matiček, ki je na sodišču zaradi neplačanega dolga, izreče naslednje besede: »Cigani so me za Matička imenovali« (Lah v Novak Popov 2007, 47).

Josip Jurčič že v uvodnem motu prvega poglavja zgodovinske povesti *Jurij Kozjak* nakaže na negativno podobo romskih likov: «Gorje, kdor nima doma, / kdor ni nikjer sam svoj gospod«,

iz katerega je razvidno, da je brezdomnost značilna negativna »ciganska« lastnost. Zgodovinska oznaka Romov na začetku posvetne književnosti je skladna s predstavo, ki je v tistem času prevladovala med Slovenci – rjave barve (ki asociira na negativno), kradljivci, lenobe, priseljenci, ki lažejo (Rominja v zgodbi pove hlapcu, da so prišli iz Egipta), njihova vera ni znana. Vendar je kljub temu zanimivo, da je podoba »ciganke« v tej zgodbi upodobljena bolj pozitivno in eksotično v primerjavi z moškim spolom, saj v vlogi vedeževalke vzbudi pozornost vseh navzočih (Lah v Novak Popov 2007, 47-52).

Salda, v povesti Rada Murnika *Lepi Janičar*, Rominjo Čirili opiše:

Pred njo stoji velika žena, odeta v pisane cape. Razmršeni, gavranje črni lasje so ji polni prahu in masti. Vanje pripete rdeče in zelene kroglice ji vise na rjavi vrat in prsi; dolgi uhani s steklenimi biseri ji udarjajo na ob črno rjava lica. Okoli vratu so v tri nize nanizani pisani kamenčki, zobje in srebrnjaki. Pod ozko zraslimi obrvmi gore črne poševne oči, predrzne, a obenem plašne volčje oči. Njen obraz je bil nemara kdaj lep, ali nezgode, grenjave in vroče strasti so ji bile zmaličile pravilne poteze (Murnik v Novak Popov 2007, 52).

Romi so se v slovenski literaturi pojavili iz dveh razlogov, in sicer kot kontrast v odnosu do lastnine - Slovenci naj bi varovali svojo in spoštovali tujo, romski liki so prikazani ravno nasprotno in kot eksotičen fenomen, ki samo pripoved poživi - vedeževalske sposobnosti Rominj (Lah v Novak Popov 2007, 52).

Kljub temu da so Romi socialno izključeni, predstavljajo nepogrešljiv del kulturnega izročila, še posebej na področju glasbe, kulture in filma, podobe njihovega življenja pa še vedno ostajajo na ravni posplošenih stereotipnih predstav (Klopčič 2007, 31).

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 VRSTA RAZISKAVE IN ZBIRANJE PODATKOV

Empirični del diplomske naloge vključuje kvalitativno metodo delno strukturiranih intervjujev. Kvalitativna metoda omogoča širok pristop na podlagi majhnega in fleksibilnega vzorca, opazovanje vedenja, dejanj, aktivnosti in interakcij in pomaga razumevati bolj kompleksne situacije, zato se mi je zaradi neraziskanosti in specifičnosti tematike zdela najbolj primerna. Glede na to, da o romskih ženskah v Sloveniji vemo zelo malo in da je njihov glas med večinsko populacijo skoraj neslišen, sem jim v svojem empiričnem delu želela dati možnost, da same spregovorijo o svojem depriviligiranem socialnem položaju, življenjskih izkušnjah, diskriminaciji in občutkih, s katerimi se soočajo kot pripadnice etnične romske manjšine. Vprašanja sem oblikovala glede na vsebino, ki jo zajema moje diplomsko delo. Osredotočila sem se predvsem na izobrazbeno raven in dostop do izobraževalnega sistema, zaposlovanje in delovne pogoje, zdravstvene pogoje in dostop do zdravstvenega varstva, dostop do socialnih prejemkov, dostop do finančnih posojil, stanovanjske razmere, nasilje, diskriminacijo in neenakost. Delno strukturiran intervju je vseboval 41 vprašanj odprtega tipa. Omogočil mi je raziskovanje osebnih in poglobljenih stališč z vidika subjektov, v mojem primeru romskih žensk, meni pa je s prožnostjo svoje tehnike dopuščal, da sem respondentkama obrazložila določene nejasnosti, se odzvala na nepredvidene izjave in vsebino pogovora prilagodila na podlagi njunih podanih odgovorov. Oba intervjuja sem opravila v njunem domu, z namenom zagotavljanja čim bolj varnega in sproščenega okolja in posledično pridobitve čim bolj resničnih odgovorov.

3.2 ANALIZA IN OBDELAVA PODATKOV

Intervjuvala sem dve romski ženski, ena biva v hiši in živi v mešanem zakonu s Slovencem, druga pa živi v romskem naselju. V okviru kvalitativne raziskave sem iz obsega nestrukturiranega besedila na podlagi kodiranja besedila zmanjšala obseg podatkov in povezala razdrobljene pomene raziskane tematike v pomensko in vsebinsko zaključeno

celoto. Na podlagi dobljenih podatkov sem primerjala socio-ekonomski položaj obeh Rominj s preučevanjem podobnosti, predvsem pa raznolikosti glede na socialne okoliščine, v katerih živita. V svojo empirično raziskavo sem vključila tudi podatke, ki sem jih pridobila v okviru neformalnega pogovora v romskem naselju, ki sta se ga udeležila tudi brat in sestrična intervjuvanke.

3.3 DEMOGRAFSKI PODATKI UDELEŽENCEV RAZISKAVE

1. Biserka, 53 let. Mati štirih otrok, biva v hiši na Blejski Dobravi, poročena s Slovencem.
2. Valerija, 46 let. Mati enega otroka, biva v romskem naselju, v zelo majhni brunarici, brez sanitarij in brez vode.
3. Tatjana, 58 let, Valerijina sestrična. Mati dveh otrok, živi v Milanu v mešanem zakonu z Italijanom.
4. Danilo, 50 let, Valerijin brat. Oče dveh otrok, poročen s Slovenko, biva v romskem naselju.

Vsi udeleženci so pripadniki etnične manjšine Sintov.

3.4 PRIMERJAVA SOCIALNIH POLOŽAJEV NA OSNOVI INTERVJUJEV

V tem delu bom navedla odgovore in mnenja sogovornikov. Zajela bom le tiste, ki se mi zdijo najbolj pomembni v okviru moje tematike. Celota obeh intervjujev pa je zapisana v prilogi. Vse ugotovitve in sklepanja, ki jih bom navedla v nadaljevanju, izhajajo iz podatkov, ki sem jih dobila na podlagi opravljenih intervjujev, zato jih ni mogoče posploševati kot specifične celotne romske populacije.

a) Izobrazbena raven in dostop do izobraževalnega sistema

Na podlagi intervjujev sem razbrala, da sta obe Rominji imeli težave v šoli zaradi svoje etnične pripadnosti, tako s strani drugih učencev, kot učiteljev. To dobro ponazorita njuni izjavi:

Biserka: »Enkrat se mi je zgodilo, da sem šla na stranišče in me je tam fant iz sedmega ali osmega razreda, v zvezi s tem, da sem »cganka« prijel za glavo in me zabil v lijak, tako da sem bila čisto krvava, res, vse do gležnjev. Kmalu za tem je pome prišla babica in me odpeljala iz šole. Po tem dogodku me eno leto ni poslala v šolo.«

Valerija: »Ja, bili so problemi. Zmerjali so nas s »cganam«, vse sorte je bilo. Nekateri sošolci res niso bili kaj prida in sem imela probleme z njimi... Spomnim se, da me je enkrat ena »tršica« kar udarila. Prijela me je za lase, me zlasala, jaz pa sem jo nazaj ane. Potem sem dobila ukor. Bila je res brezobrazna, ni prenesla duge rase, niti bosanske, samo slovensko pač. Nacistka je bila in jaz tega nisem prenesla.«

Ugotovila sem, da je pri obeh prišlo do procesa patologizacije. Kot sem že omenila v teoretičnem delu diplomske naloge, v Sloveniji romskim otrokom desetkrat bolj pogosto pripisujejo duševne motnje in nižjo stopnjo inteligence, zato jih pogosto pošiljajo v šole s prilagojenim programom, kar potrjujeta naslednji izjavi:

Ne vem kako so takrat delovale socialne službe, verjetno slabo, ker so me potem poslali na posebno šolo. Ta je bila v isti zgradbi kot osnovna, le da je bila v pritličju. Bilo me je zelo strah, tam je bilo sedem otrok in vsaj štirim se je videlo, da so pač neozdravljivo bolni. Zame je bil to hud šok, spomnim se, da sem se zelo jokala in da mi je bilo zelo hudo, ker so me dali med otroke, med katere ne »pašem«. To ni šlo. Učni program je bil prilagojen, jaz pa sem imela tam same petice. Vendar sem se z njimi dobro razumela (Biserka).

»Hodila sem v osnovno šolo tukaj, na Jesenicah, v pomožno šolo Poldeta Stražišarja. Tja smo mi hodili v šolo, ker druga šola je bila previsoka za nas, Sinte. Sicer sem prva dva razreda končala v OŠ na Koroški Beli, potem so nas pa dali ven. So rekli, da nismo zmožni za to šolo in da moramo šolanje nadaljevati v pomožni šoli« (Valerija).

Iz izjav je razvidno, da so šole romske otroke obravnavale kot manjvredne, kot tiste, ki niso sposobni, da bi hodili v šolo skupaj s svojimi vrstniki, ampak so jih pošiljali v pomožne šole. V navedenem primeru je bila Biserka dvakrat diskriminirana - najprej je doživela, da jo je fizično napadel starejši učenec samo zato, ker je Rominja in kot da že to ni bilo dovolj tragično za majhno deklico, so jo potem še premestili v šolo s prilagojenim programom, kljub temu da ni imela slabih ocen. Zaradi svoje etnične pripadnosti nista imeli enakih možnosti kot drugi otroci v sklopu izobraževanja. Valerija je povedala, da so tudi njenega sina premestili v

pomožno šolo, saj je bil ravnatelj mnenja, da nikakor ne sodi v osnovno šolo. Ko ga je vprašala zakaj, odločitve ni znal obrazložiti. Na vprašanje, ali sta imeli težave z razumevanjem slovenskega jezika, je Valerija povedala, da večjih težav ni imela, saj so jo starši naučili obeh jezikov – tako romskega kot slovenskega. Biserka pa je povedala: »Z razumevanjem jezika sem imela kar precej težav, še posebej v prvem razredu, ko je bilo zame veliko novih izrazov, ki jih nisem razumela. Poznala sem izraze, ki sem jih potrebovala v trgovini, pogovarjati sem se sicer znala, ampak se je velikokrat zgodilo, da česa nisem razumela in se je učiteljica nekajkrat prav zadržala name: »Kako to, da ne zastopiš?!« Jaz pa sem se začela jokati, saj me je zelo prizadelo. Doma smo se seveda pogovarjali po romsko.«

b) Zaposlovanje in delovni pogoji

Biserka je povedala, da je bila najprej zaposlena v trgovini v Radovljici, kjer je bila s svojim delovnim mestom zadovoljna. Kasneje se je zaposlila v restavraciji kot natakarica, saj ima končano srednjo gostinsko šolo. Tam se je soočila z diskriminacijo na delovnem mestu: »Ko sem delala v restavraciji na Jesenicah, sprva ni bilo težav, kar se tiče žaljivk, pojavile so se kasneje... Spomnim se, ko mi je enkrat gost za hrbtnom rekel: »Če bi vedel, da streže ciganka za šankom, sploh ne bi prišel.« Na vprašanje, če jo je kdaj kakšen delodajalec zavrnil zato, ker je Rominja, je povedala: »Ja, lahko bi rekla. Sicer ti ne povejo direktno, ampak take stvari opaziš. Za malo se mi zdi, da se z delodajalcem že vse dogovoriš po telefonu, ko pa pridem na razgovor, se pa zadeva obrne in takrat takoj dobim tisti občutek nezaželjenosti, ker sem Rominja.« Njena izjava potrjuje, da so predsodki s strani delodajalcev dandanes še vedno prisotni in da etnična pripadnost lahko vpliva na manjše možnosti pri zaposlovanju.

Valerija takih izkušenj ni imela, ker nikoli ni bila zaposlena. Končala je šest razredov osnovne šole in dobiva invalidsko pokojnino, saj zaradi bolezni ni zmožna delati.

c) Zdravstveni pogoji in dostop do zdravstvenega varstva

Biserka in njeni otroci so zdravstveno zavarovani prek moža. Povedala je, da v večini primerov z zdravniškim osebjem ni imela slabih izkušenj, niti občutka, da bi jo obravnavali drugače, zato, ker je Rominja. Spomnila se je samo ene slabe izkušnje: »Res pa je, da sem pred dvema letoma doživela negativen odziv s strani medicinske sestre. Takrat me je mož prišel iskat v bolnico. Medicinski sestri je rekel, da je prišel po svojo ženo, ta pa mu je odvrnila: »Ja, takoj bomo, samo še za tole »cganko« uredimo, da gre hitro domov.« Potem ji

je pa on rekel: »Gospa, ravno ta »cganka« je pa moja žena!« in se je samo obrnila in šla... To je bila moja edina negativna izkušnja.«

Valerija ima status invalida, ki vključuje tudi osnovno zdravstveno zavarovanje. Tudi ona je povedala, da je bila dostikrat drugače sprejeta pri zdravniku kot ostali, saj pogosto hodi na preglede, ker je nevrotična bolnica. Zbolela je pri osemnajstih letih in meni, da je revščina, s katero se sooča že celo življenje, eden izmed dejavnikov, ki je vplival na razvoj njene bolezni. Povedala je, da so bili velikokrat drugi ljudje v čakalnici prej na vrsti kakor ona, ki je prišla pred njimi in da se je dostikrat zgodilo, da je bil zdravnik do nje nesramen. Izjavi kažeta, da zdravstveno osebje še vedno ravna neenako, ko gre za Rome in so pogosto depriviligirani v primerjavi z večinskim prebivalstvom. Glede na to, da se Valerija že celo življenje sooča s slabimi življenjskimi razmerami, lahko sklepamo, da so dejavniki kot so revščina, brezposelnost in slabi bivalni pogoji pripomogli k njenemu zelo kritičnemu zdravstvenemu stanju.

b) Dostop do socialnih prejemkov

Biserka ne prejema socialne podpore, čeprav trenutno nikjer ni redno zaposlena, opravlja pa priložnostna in gostinska dela. Povedala je, da je zaprosila za socialno pomoč za enkrat ali dvakrat na leto. Prejela je nakazilo, vendar tega ni vedela, potem pa 18 mesecev ni imela pravice do naslednje enkratne pomoči:

14 dni po nakazilu bi morala poslati fotokopije računov. Če si na primer denar porabil za račune, jim moraš te račune priložiti kot dokaz, da si jih res plačal. To se mi zdi res narobe. Takrat pa sem bila malo nesramna in sem ji direktno rekla: »Od ene poštene družine s štirimi otroki, od katerih je samo eden pri kruhu, dva na fakulteti in eden v srednji šoli, vi zahtevate račune. Kaj vam potem prinesejo brezdomci, ki dobijo vsak mesec socialno? Prazne steklenice?« Pa je rekla, da je to nekaj drugega in da to ni njeno področje (Biserka).

Valerija prejema 250€ invalidskega nadomestila, kar seveda na zadošča za preživljanje tri članske družine. Povedala je, da je zaprosila za višjo invalidnino, vendar je naletela na zaprta vrata, saj je bil gospod na Centru za socialno delo do nje zelo nesramen in ji je rekel, da te pravice nima, ker nikoli ni bila zaposlena. Včasih si je nekaj denarja prislužila s prodajo na raznih prireditvah (Kranjska noč, Blejska noč...), vendar ji to sedaj bolezen onemogoča, zato si pomaga s »šloganjem« iz kart ali pa zaprosi sosede za hrano in ponošena oblačila.

c) Dostop do finančnih posojil

Nobena izmed intervjuvank še ni imela posojila, saj jima dohodki tega ne omogočajo. Biserka je povedala, da ima njen mož kredit, ki ga skupaj odplačujeta, sama pa navaja, da ga nima, ker: »... če že vnaprej veš, da ga boš težko odplačeval, ker nimaš redne službe, se temu rajši izogibaš.« Je pa prepričana, da bi ga lahko dobila, če bi želela.

Glede na prejšnja zastavljena vprašanja sem že lahko predvidela, da nobena od njiju nima finančnega posojila, kar je v primeru Valerije posledica brezposelnosti in zelo nizkega invalidskega nadomestila, v Biserkinem pa neredna služba.

d) Stanovanjske razmere

Valerija živi v zelo slabih bivalnih pogojih, v majhni brunarici, ki sta jo zgradila njen pokojni oče in njen mož. V brunarici nimajo ne vode, ne sanitarij, tudi prati in kuhati mora zunaj. Kljub temu da vode sploh nimajo, vsak mesec prejema položnice, ki pa jih seveda s svojimi minimalnimi prejemki ne more plačati. Zaposila je, da bi ji občina zgradila majhno hišico s kopalnico in straniščem, vendar je dobila samo prazne obljube.

Biserka je najprej živela v dvosobnem stanovanju. Ko se je njena družina povečala, je zaprosila za večje stanovanje, saj so kot šestčlanska družina imeli hudo stanovanjsko stisko. Prošnje je pošiljala sedem let, vendar so jo vsakič zavrnili. Kasneje sta z možem prodala stanovanje in kupila pol hiše, ki je zahtevala velik finančni vložek, vendar so jo v nekaj letih zelo lepo uredili in je s svojimi stanovanjskimi razmerami zelo zadovoljna.

Glede na to, da Valerija še nikoli ni bila zaposlena, njen mož pa je tudi že dolgo brezposeln, živita v zelo slabih razmerah. Njuni prihodki ne zadoščajo niti za osnovne življenjske potrebe, kaj šele, da bi si z njimi lahko omogočila boljše bivalne pogoje. Biserkina družina živi v zelo dobrih stanovanjskih razmerah, saj je njen mož redno zaposlen.

e) Nasilje znotraj družine

Biserka ni doživljala nobene oblike nasilja znotraj svoje družine. Valerija pa je povedala: »Oče ni dovolil, da bi s sestro hodili ven kot ostale mlade punce. Kadar nisva bili pridni, naju je tudi kaznoval tako, da sva bili tepeni... Oče se je dostikrat spraval tudi na mamo. Včasih je bilo v romskih družinah to čisto normalno, danes tega ni več.«

S svojo empirično raziskavo sem prišla do spoznanja, da do nasilja ne pride v vsaki romski družini in da ni mogoče posplošiti, da je to preprosto del njihove kulture. Predvidevam, da je bilo nasilje včasih v romskih družinah bolj pogosto kot danes.

f) Predsodki

Valerija je o predsodkih povedala: »Ko sem kupovala, so ljudje kar odhajali, ene punce pač, ne trgovke. Tudi varnostnika sem enkrat ozmerjala in mu rekla, da on nima za mano kaj hoditi, da ne bom kradla. Res, da nekateri Romi tudi kradejo, vendar tega na Gorenjskem ni. Ravno danes sem rekla policaju, da jaz v življenju še nisem »šlatala« stvari, ki niso moje.« Povedala je tudi, da so se za njo dostikrat zadržali: »Lej, »cganka« gre!«

Biserka pa se je s predsodki srečala pri moževih starših, ki sprva niso odobraval sinove poroke z Rominjo. Povedala je tudi, da so jo v otroštvu dostikrat zbadali z zbadljivko »cganka«.

Čeprav živimo v času, ko je družba sestavljena iz različnih družbenih skupin in so ideje velikih homogenosti propadle, imamo še vedno dosti predsodkov glede Romov.

Na podlagi primerjave socialnih položajev obeh intervjuvank sem prišla do sklepa, da je Biserka v bistveno boljšem socialno ekonomskem položaju, kar navezujem kot posledico njene višje stopnje formalne izobrazbe ter življenja v mešanem zakonu, ki ji prinaša določene bonitete. Tudi sama je povedala:

Nikoli nisem imela želje, da bi se poročila z Romom. Včasih je bilo tako, da je možki ostal doma in je »tamlada« prišla k hiši in tega si res nisem želela. Na primer, ko se je poročila moja sestrična, je morala skrbeti za moža in njegovo celotno družino. Za svojega moža in otroke, mi ni problem, kdaj pa kdaj pomagati njegovim ali svojim staršem mi tudi ni problem. Ampak iz dneva v dan imeti celo družino na grbi, pa ne hvala... Nisem imela želje, da bi moji otroci doživljali to, kar sem jaz. Ta cilj sem si zastavila že zelo zgodaj. Kot prvo ne moreš biti suženj svojemu možu in njegovi družini, kot drugo me je skrbelo za svoje otroke (Biserka).

Kljub temu, da sta se obe skozi življenje soočali z mnogimi težkimi situacijami, lahko rečem, da izžarevata veliko pozitivnega in sta kljub mnogim padcem še vedno zelo vztrajni.

3.5 NEFORMALNI POGOVOR V ROMSKEM NASELJU

3.5.1 TATJANINA EMANCIPACIJA

Kot otrok je odraščala v družini, kjer je bil oče alkoholik. Zaradi osmih otrok v družini ni imela finančnih sredstev. Bila je nameščena v mladinski dom v Preddvoru, kjer je končala šolanje. Opisala je zgodbo, kako je bila glavni stavkar zaradi hrane, ki so jo imeli, in kako je prepričala ostale, s katerimi je sobivala v domu, da so gladovno stavkali. Ponosna je, da je s tem dejanjem uspela, da so zaradi njenega dejanja imeli boljše življenjske pogoje v domu. Ker je bila stavka tudi medijsko odmevna, je bila njena fotografija tudi v časopisu in na televiziji. V okviru razreševanja nastale situacije se je srečala z ljudmi iz takratnih ministrstev in vlade, na kar je ponosna, saj je spoznala ljudi, ki jih sicer ne bi nikoli. Pri sedemnajstih se je zaposlila v Iskri v Kranju, kjer je delala do 21. leta. Nato je spoznala moža, Neroma (Italijana), s katerim se je preselila v Milano in ustvarila mešan zakon. Imata dva otroka in svoj cirkus, s katerim potujejo predvsem po Italiji. Tudi njena otroka sta že poročena in imata svoji družini. Še vedno opravlja dela v cirkusu in med drugim vozi rekvizite s tovornjakom, čeprav je stara 58 let.

3.5.2 POGOVOR Z DANILOM

Ko je umrl oče, so se vsi člani sestali na dvorišču, kjer so takoj povedali, da ga je oče imenoval za glavo družine in je sam z veseljem povedal, ko je videl, da to njegovo vlogo vsi podpirajo in soglašajo. Povedal je tudi, da to ni le pomembno imenovanje, ampak tudi velika odgovornost, ker mora posredno skrbeti, da imajo vsi družinski člani ožjega in širšega sorodstva, ki bivajo na tem ozemlju, zagotovljene eksistenčne potrebe in da med njimi ne prihaja do konfliktov. Če do tega pride, je njegova naloga, da to razreši in razišči, kaj je prav in kaj ne. Danilo je poročen s Slovenko in živita v mešanem zakonu. Z ženo imata 2 otroka (sina in hčer), ki sta še samska. Ponosen je, da je otroka on naučil sintščine, mati pa ju je naučila slovenščine. Med šolanjem sta se otroka naučila tudi tujih jezikov (italijanščine, nemščine in angleščine), zaradi tega nimata nobenih težav s komuniciranjem s komer koli ali kjer koli. Še posebej jima to pride prav pri potovanjih k sorodnikom v Avstrijo in Nemčijo, ki

jih obiskujejo vsaj enkrat letno. Izrazil je skrb, da bodo Sinti propadli, saj bodo po njegovem mnenju izumrli, ker je pravih sintovskih zakonov vedno manj, k čemur je prispeval tudi sam.

4 SKLEP

Ob zaključku mojega raziskovalnega dela sem dobila občutek, da so romske ženske mnogokrat spregledane kot izredno ranljiva družbena skupina, kar sem ugotovila že na podlagi pomanjkanja primarnih virov. Socialno ekonomski položaj etnične skupine romskih žensk je malo poznano in dokaj neraziskano področje. Menim, da se jim namenja premalo pozornosti in da se na njih žal še vedno v 21. stoletju gleda preveč diskriminatorno, s prevelikimi predsodki, ki so nam jih prinesli stereotipi, ki vzdržujejo družbeno neenakost in neegalitarne strukture moči med romsko etnično manjšino in večinskim prebivalstvom.

V empiričnem delu naloge sem v celoti potrdila nosilne raziskovalne teze, kljub želji, da bi se pred temi spoznanji vsaj malo motila. Spoznanje, do katerega sem prišla, me vodi v razmišljanje, kaj vse bi bilo potrebno v družbenem okolju spremeniti, da bi status romskih žensk bil enakopraven našemu. Dejstvo, ki prinaša družbene, ekonomske in statusne spremembe, je sklepanje etnično mešanih zakonov, ki jih je v zadnjih letih čedalje več. S tem se te razlike zmanjšujejo. Naslednji pozitivni dejavnik spreminjanja teh statusov pa je zaposlovanje in njihovo vključevanje v družbeno, ekonomsko in politično življenje, prav tako pa bi romskim ženskam morali zagotoviti temeljne človekove pravice. Potrebno bi bilo tudi preprečiti patologizacijo Rominj in Romov.

Ko sem prišla v stik z Romi, sem prišla do spoznanja, da so vse negativne predstave, ki jih ima o njih večinsko prebivalstvo, popolnoma napačne. Čeprav me niso poznali, sem bila zelo lepo sprejeta in v veliko čast mi je, da so mi zaupali svoje življenjske zgodbe in tako pripomogli k moji empirični raziskavi. Za zaključek pa bi navedla Tatjanino izjavo, ki se mi je najbolj vtisnila v spomin:

Mi, Romi, smo veliko bolj srečni ljudje, kot vi, Slovenci, ker smo veliko bolj medsebojno družinsko povezani, veliko več se obiskujemo, veliko damo na družinsko življenje. Težave posameznikov rešujemo kot skupnost, si neposredno fizično in finančno pomagamo. Ta pomoč se kaže tako, da vsi pomagamo enemu, da lahko zaživi, da ni v stiski, da je zadovoljen. Ta pomoč pa ni obveza, kot posojilo, da bi moral karkoli materialno vračati, temveč od njega pričakujemo, da nas bo spoštoval, cenil, obiskoval in če pridemo v stisko, da nam bo pomagal. Nam za pomoč našemu človeku ni nič pretežko.

5 LITERATURA

1. Amnesty International. 2011a. *Vzporedna življenja: Romom v Sloveniji nista zagotovljeni pravici do ustreznega bivališča in vode*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR68/005/2011/sl/593842cf-099f-4f1f-8689-f8a9633e0a24/eur680052011sl.pdf> (7. avgust 2011).
2. --- 2011b. *Opredelitev diskriminacije*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.si/sl/ocp/pod-delov/diskriminacija-Evropa/splosno> (18. julij 2011).
3. Barle Lakota, Andreja in Miran Komac. 2011. *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji: Dopolnilo k Strategiji 2004*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_Romi_dopolnitev_2011.pdf (3. avgust 2011).
4. Cigler, Tina in Branka Bukovec. 2007. *Romi med pozitivno in negativno diskriminacijo: Zapisnik okrogle mize in razprave*. Novo mesto: Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto.
5. Horvat-Muc, Jožek. 2003. Romi na Slovenskem. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 61-64. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
6. --- 2005. Romi na Slovenskem. V *Romski zbornik VI=Romano kedijpe VI*, ur. Jožek Horvat-Muc, 31-39. Murska Sobota: Romsko društvo.
7. Hrženjak Majda, Jelka Zorn, Špela Urh, Ana M. Sobočan, Petra Videmšek in Darja Zaviršek. 2008. *Romi v Ljubljani - različnost perspektiv: Zaključno poročilo raziskovalnega projekta RP 2/07*. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/data/tinymce/Publikacije/Romi%20v%20Ljubljani/KON%C4%8CNO%20PORO%C4%8CULO1%20OBLIKOVANO.pdf> (7. avgust 2011).
8. Kleibencetl, Janka. 2004. *Del tuha, romski pozdrav*. Murska Sobota: Franc-Franc.
9. Klopčič, Vera. 2004. *Projekt CRP »Romi v procesih evropske integracije/razvoj modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za povečanje rednega zaposlovanja«: Vsebinsko poročilo*. Dostopno prek: <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=340&idmenu1=114&lang=slo> (18. julij 2011).
10. --- 2007. *Položaj Romov v Sloveniji. Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
11. --- 2011. *Položaj romskih žensk*. Dostopno prek: <http://www.vimeo.com/23011463> (3. avgust 2011).

12. Kogovšek Šalomon, Neža in Katarina Vučko. 2011. *Analize dokumentov in politik z vidika kompleksnih neenakosti*. Dostopno prek: <http://siaprem.mirovni-institut.si/> (26. julij 2011).
13. Kralj, Ana. 2008. *Ethnic minority of Roma women in Slovenia*. Neobjavljeno raziskovalno poročilo za Evropsko komisijo. Generalni direktorat za zaposlovanje, socialne zadeve in enake možnosti.
14. Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
15. Lah, Klemen. 2007. »Gorje, kdor nima doma, / kdor ni nikjer sam svoj gospod«: podoba literarnih likov romskega rodu v slovenskih pripovednih delih 19. Stoletja. V *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj/ 43. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25.6.-13.7.2007 Ljubljana*, ur. Irena Novak Popov, 45-53. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko filozofske fakultete.
16. Lokar, Sanja in Nada Žagar. 2003. Projekt romske ženske to zmoremo. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 253-267. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
17. Med.over.net. 2009. *V Novem mestu druga nacionalna konferenca o zdravju romske populacije*. Dostopno prek: http://med.over.net/za_bolnike/o_boleznih.php?full=1&id=20409&title=A_-_Ateroskleroza (9. avgust 2011).
18. Nezirovič, Slobodan. 2005. Problemi zaposlovanja Romov. V *Romski zbornik VI=Romano kedijpe VI*, ur. Jožek Horvat-Muc, 63-69. Murska Sobota: Romsko društvo.
19. Papič, Jasmina. 2009. 2. Nacionalna konferenca o zmanjševanju neenakosti v zdravju romske populacije »Zdravje romskih žensk«. Dostopno prek: <http://www.zzv-ms.si/si/neenakosti/Romi-Nacionalna-Konferenca-zdravje-zensk.htm> (9. avgust 2011).
20. Podobnikar, Petra in Blaž Ilc. 2011. *Analiza državljanske vzgoje ranljivih skupin (teoretska refleksija, analiza dobrih praks na področju neformalnih oblik državljanske vzgoje ranljivih skupin v Evropi, analiza stanja v Sloveniji): Raziskovalno poročilo*. Dostopno prek: http://www.drzavljanskavzgoja.org/Portals/0/Dokumenti/analiza_ranljive.pdf (7. avgust 2011).
21. Ragin, Charles. 2007. *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

22. Roblek, Vasja. 2009. *Primer izpeljave analize besedila v kvalitativni raziskavi*. Dostopno prek: http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1854-4231/4_053-069.pdf (18. avgust 2011).
23. Rudaš, Darko. 2003. Večno vprašanje: So Romi res tako slabi, kot nekateri trdijo? V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 106-112. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
24. Siaprem. 2011. *Pregled statističnih podatkov*. Dostopno prek: <http://siaprem.mirovni-institut.si/> (26. julij 2011).
25. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (16. julij 2011).
26. Stadler, Maja. 2006. *Obravnava romskih deklet v kriznih centrih za mlade*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
27. Štrukelj, Pavla. 2004. *Tisočletne podobe nemirnih nomadov: zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
28. Tancer, Mladen. 2003. Izobraževanje Romov v Sloveniji. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 66-76. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
29. --- 2005. Izobraževanje Romov v Sloveniji. V *Romski zbornik VI=Romano kedijpe VI*, ur. Jožek Horvat-Muc, 85-95. Murska Sobota: Romsko društvo.
30. Ule, Mirjana. 2005. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
31. Urh, Špela. 2011. *Izključevanje Rominj v zasebnem in javnem prostoru - sedanost skozi perspektivo preteklosti*. Dostopno prek: <http://www.vimeo.com/23484664> (3. avgust 2011).
32. Zaviršek, Darja. 2011. *»To je njihova kultura!« Kulturalizacija in patologizacija Rominj in Romov*. Dostopno prek: <http://www.vimeo.com/22948021> (3. avgust 2011).

PRILOGI

PRILOGA A: VPRAŠALNIK ZA DELNO STRUKTURIRAN INTERVJU

1. Izobrazbena raven in dostop do izobraževalnega sistema

Ali ste uspešno končali osnovno šolo in imeli možnost nadaljevanja šolanja?

Ali ste končali katero od poklicnih, srednjih ali visokih šol?

Kakšen poklic imate in kakšno delo opravljate?

S kakšnimi težavami ste se srečevali med šolanjem, glede razumevanja slovenskega jezika, sprejemanja sošolcev, učiteljev in ali so vas kdaj zasmehovali oziroma se na vaš račun smejali, kako ste odreagirali ali ste to sprejeli kot šalo ali ste bili užaljeni?

Kako ste reševali težave, ki ste jih imeli?

2. Zaposlovanje in delovni pogoji

Ali ste zaposleni v javni službi ali gospodarstvu ali opravljate dela gospodinje doma?

Kakšno je vaše delo?

Ste imeli kdaj težave na delovnem mestu in kakšne?

Kako ste reševali težave, ste zapustili delo ali ste se pogovorili in uspešno nadaljevali z delom?

Kako se počutite na delovnem mestu?

3. Zdravstveni pogoji in dostop do zdravstvenega varstva

Ali ste zdravstveno zavarovani in na kakšen način (samoplačnik, preko delodajalca, socialnega zavarovanja občine...)?

Kako imate poskrbljeno za otroke?

Ali je vaše življenjsko okolje, v katerem živite in delate, varno in zdravju primerno?

Kako ste sprejeti pri zdravniku, če potrebujete njihove storitve?

4. Dostop do socialnih prejemkov

Ali prejimate socialno pomoč?

Ali vam višina pomoči zadošča za preživetje, brez luksuza?

Kako ste prišli do pomoči (finančne ali materialne) ali vam je to svetovala strokovna služba, svojci ali znanci?

5. Dostop do finančnih posojil

Ali ste morda najemali kakšne kredite in ali jih lahko odplačujete?

Ali ste imeli kakšne težave glede zavarovanja kreditov ali jamstva delodajalca?

6. Stanovanjske razmere

Kako ocenjujete stanovanjske razmere, v katerih živite?

Kaj bi bilo po vašem mnenju potrebno izboljšati?

Ali imate svoje lastno stanovanje ali ste kot podnajemnik?

Kakšni stroški nastanejo v zvezi s stanovanjem (elektrika, voda, smeti ...)?

Ali ste zaprosili za svoje stanovanje in koliko časa ste čakali nanj?

Kakšne težave ste imeli pri pridobitvi?

7. Diskriminacija, neenakost, izključevanje

Ali ste imeli kdaj občutek manjvrednosti zato, ker ste Rominja?

Ste kje naleteli na zaprta vrata, ko ste iskali pomoč (socialno, pogovor z zdravnikom in podobno)?

So se na cesti kdaj obračali za vami ali na vas kazali s prstom?

So vas v kakšni trgovini gostinskem lokalu ali drugje zavrnil in hodili za vami, ko ste vstopili?

Ste deležni zaničevanja ali kakšnih drugih očitkov?

Ali ste v primerjavi z moškimi v družini zapostavljeni in na kakšen način se to odraža (morate opravljati manjvredna dela, ne smete vedno govoriti , če govorijo moški i.p.)?

Kako rešujete konflikte znotraj družine?

Kdo skrbi za otroke in njihovo vzgojo, zdravje, urejenost, čistočo...?

Kako prenašate vaše običaje , jezik , nošo in druge stvari na otroke in osebe , ki bivajo z vami, ki niso Romi?

Kako sprejemate kulturo Slovencev, ali jo sprejemate, se udeležujete njihovih kulturnih prireditev, verskih običajev itn...?

Ali ste včlanjeni v kakšno kulturno društvo romske skupnosti?

Ali mate težave pri komuniciranju – pogovoru, navezovanju stikov, z osebami, ki niso Romi?

Ali je vedno reakcija drugih oseb do vas taka kot jo pričakujete, ali ste tudi kdaj zaradi prijaznosti in toplega sprejema presenečeni?

Ali so vas kdaj žalili?

Ali ste imeli kdaj občutek, da ste nekaj dobili ali vam je bilo omogočeno le zato, ker ste Rominja ali ne?

Ali ste kdaj dobili odgovor, da to ni mogoče, ker ste Rominja?

PRILOGA B: TRANSKRIPT INTERVJUJEV

Intervju z Biserko, 17. avgust 2011

Ali ste uspešno končali osnovno šolo in imeli možnost nadaljevanja šolanja?

» Z osnovno šolo je tako, leta 1969 sem šla v prvi razred osnovne šole na Koroško Belo. Ne spomnim se, da bi imela kaj problemov pri učenju. V razredu nas je bilo nekaj čez trideset, s svojimi sošolci pa sem se dobro razumela. Enkrat se mi je zgodilo, da sem šla na stranišče in me je tam fant iz sedmega ali osmega razreda, v zvezi s tem, da sem »cganka« prijel za glavo in me zabil v lijak, tako, da sem bila čisto krvava, res, vse do gležnjev. Kmalu za tem je pome

prišla babica in me odpeljala iz šole. Po tem dogodku me eno leto ni poslala v šolo. Ne vem, kako so takrat delovale socialne službe, verjetno slabo, ker so me potem poslali na posebno šolo. Ta je bila v isti zgradbi kot osnovna, le da je bila v pritličju. Bilo me je zelo strah, tam je bilo sedem otrok in vsaj štirim se je videlo, da so pač neozdravljivo bolni. Zame je bil to hud šok, spomnim se, da sem se zelo jokala in da mi je bilo zelo hudo, ker so me dali med otroke, med katere ne pašem. To ni šlo. Učni program je bil prilagojen, jaz pa sem imela tam same petice. Vendar sem se z njimi dobro razumela. Osnovno šolo sem zaključila z odličnim uspehom. Lahko povem, da sem se kasneje vpisala v gostinsko šolo, ampak mi nekako ni zneslo, saj sem bila brez staršev in sem se morala šolati in preživljati samo s štipendijo. Mami me je zapustila, ko sem bila stara dva tedna, ati pa ga je raje pil in bil v družbi deklet, saj je bil zelo »čeden« in ga vzgoja otroka ni tako zanimala. Zame je skrbela stara mama, ki se ni znala niti podpisati. Ko sem dopolnila 11 let, je umrla, potem pa sem bila malo pri eni teti, malo pri drugi. Tako rečeno so se me »podajali«. Nekako sem si pomagala sama. Malce sem delala kot natakaričica na Pokljuki, nisem pa poznala raznih pravic socialnega skrbstva itd., zato je vse, kar sem imela, samo tistih 150 dinarjev štipendije. Morala bi verjetno dobiti še kakšno pomoč, a tega nisem vedela. Kasneje sem končala večerno šolo.

Ali ste imeli težave z razumevanje slovenskega jezika in kako ste reševali probleme z jezikom?

Z razumevanjem jezika sem imela kar precej težav, še posebej v prvem razredu, ko je bilo zame veliko novih izrazov, ki jih nisem razumela. Poznala sem izraze, ki sem jih potrebovala v trgovini, pogovarjati sem se sicer znala, ampak se je velikokrat zgodilo, da česa nisem razumela in se je učiteljica nekajkrat prav zadržala name: »Kako to, da ne zastopiš?!« Jaz pa sem se začela jokati, saj me je zelo prizadelo. Doma smo se seveda pogovarjali po romsko. Probleme z jezikom sem reševala kar sama. Učila sem se ga sproti.

Ali ste zaposleni v javni služni ali gospodarstvu ali opravljate dela gospodinje doma?

Zaposlena sem bila v »špeceriji«, na Bledu. Delala sem v Radovljici v lokalni. Tam je bilo kar »fino«. Sigurno se opazi razlika, če greš malo stran z Jesenic, kar se tiče diskriminacije. V Radovljici me res nihče ni užalil. Tam sem kmalu izgubila službo, ker je lokal prevzel nek privatnik. Imela sem smolo, ker drugače zelo rada delam. Delala sem tudi v restavraciji na Jesenicah.

Ali ste imeli, kdaj težave z delodajalci oz. ali ste bili kdaj z njihove strani zavrjnjeni, ker ste Rominja?

Ja, lahko bi rekla. Sicer ti ne povejo direktno, ampak take stvari opaziš. Za malo se mi zdi, da se z delodajalcem že vse dogovoriš po telefonu, ko pa pridem na razgovor, se pa zadeva obrne in takrat takoj dobim tisti občutek nezaželenosti, ker sem Rominja.

In kako je taka zavrnitev vplivala na vas? Vas je to prizadelo? Kako ste gledali na to?

Ne. Iz otroštva sem se naučila, da me to ne more prizadeti. Vsak delodajalec ima pravico, da izbere zaposlenega, ki mu odgovarja. Nekatere delodajalce moti narodnost, oseba sama, ali pa ga motijo leta, to je čisto njihov izbor in njihova pravica. Sem pač drugje iskala zaposlitev. Sem vztrajna, zato iščem naprej in ne obupam zaradi takih stvari.

Ali imate občutek, da zaradi tega, ker ste Rominja, ne morete dobiti dela, ki bi si ga mogoče želeli?

Ja, verjetno je res nekaj na tem. Vendar kot sem že rekla, sem vztrajna in iščem dokler ne najdem. Brskam po internetu, iščem na zavodu, velikokrat pokličem tudi številke iz študentskega servisa in vprašam, če slučajno kaj rabijo...

Kako se počutite na vašem delovnem mestu in ali vas ljudje, s katerimi imate stik, gledajo drugače, ker ste Rominja? Ste kdaj občutila diskriminacijo z njihove strani?

Kjerkoli sem delala, sem se dobro počutila. Pač se zliješ z okolico. Z ljudmi sem se dobro razumela, še sedaj srečam kakega gosta, ki me vpraša kje delam, da bi prišel k meni na kavo. Ko sem delala v restavraciji na Jesenicah, sprva ni bilo težav, kar se tiče žaljivk, pojavile so se kasneje... Spomnim se, ko mi je enkrat gost za hrbtnom rekel: »Če bi vedel, da streže »cganka« za šankom, sploh ne bi prišel.« Več težav glede diskriminacije je bilo v mojem otroštvu, se pravi slabih 40 let nazaj, ko je bilo to bolj na udaru. Ko sem se vračala iz trgovine so za menoj govorili: «Ejo, cganka, cganka.»

Ste zdravstveno zavarovani in na kakšen način?

Ja, sem ja. Prek moža.

Na kakšen način so zavarovani vaši otroci?

Zavarovani so preko mojega moža.

Ali je vaše življenjsko okolje, v katerem živite in delate, varno in zdravju primerno? Kaj mislite?

Ja, mislim, da je uredi.

Kako pa ste sprejeti pri zdravniku, če kdaj potrebujete njihove storitve? Ste kdaj doživeli kakšno diskriminacijo na tem področju?

Na splošno sem imela z zdravniki dobre izkušnje. Na primer, lahko povem en primer, ko sva bili s hčerko enkrat ob 17.h naročeni na pregled pri ginekologu. Ob pol petih sva prišli v čakalnico. Vprašala sem sprejemno sestro, če dela dr. Sredanovič in dobim odgovor: »Ne, dr. Tratnik. Vi ste imeli uro ob pol enih.« Pa sem rekla: »Pomota, ob 17.h sem bila naročena. Sestra je bila zelo prijazna, poklicala je na oddelek dr. Sredanoviča ter mu povedala, kakšna je situacija, pa naju je s hčerko poklical na oddelek. Zelo lepo sva bili sprejeti, tudi uredili sva vse. Res pa je, da sem pred dvema letoma doživela negativen odziv s strani medicinske sestre. Takrat me je mož prišel iskat v bolnico. Medicinski sestri je rekel, da je prišel po svojo ženo, ta pa mu je odvrnila: »Ja, takoj bomo, samo še za tole »cganko« uredimo, da gre hitro domov.« Potem ji je pa on rekel: »Gospa, ravno ta »cganka« je pa moja žena!« in se je samo obrnila in šla... To je bila moja edina negativna izkušnja.

Kako se vam zdi, da Rominje nasploh sprejemajo take stvari, ki se jim dogajajo, diskriminacijo, po vaših izkušnjah?

Spomnim se, da je bil od sestrične otrok v vrtcu, ki je bil od njenega stanovanja oddaljen približno pet minut. Njegov oče bi moral iti po njega, vendar je zaspal, sestrična pa je bila še v službi. Star je bil 3 leta in meni bi se zdelo nekako prav, da bi ga učiteljica pripeljala domov. Ona je raje poklicala policijo, ker je rekla, da ona pa ne bo šla k »cganam«. Zato je morala policija odpeljati otroka domov. Takrat sem jaz predlagala Majdi, da bi učiteljico tožila. Ker to otroku ne smeš narediti, saj ni kriv, kdo je in kaj je. Otroke moraš obravnavati vse enako, sploh, če jih učiš in je to tvoje delo. Takrat se mi je to zdelo tako hudo, otrok je jokal in bil prestrašen. Kdo pa ne bi bil, če te pri teh letih neznanec nekam odpelje.

Ali prejemate socialno pomoč?

Ne.

Ali ste morda kdaj najemali kakšne kredite, če ste jih, ali jih lahko odplačujete?

Jaz ne, vendar pa ima moj mož kredit za pol hiše. Kredit odplačujemo, na prvem mestu so položnice.

Pa ste kdaj želeli vzeti posojilo, pa to ni bilo mogoče?

Ne, nisem želela. Ker če že vnaprej veš, da ga boš težko odplačeval, ker nimaš redne službe, se temu rajši izogibaš...Če bi ga pa želela, bi ga pa verjetno dobila, mislm, da ne bi bil problem.

Kako pa ocenjujete stanovanjske razmere v katerih živite?

Dobre. Vendar smo se za to potrudili sami. Dobili smo dvosobno socialno stanovanje Podmežaklo, katerega smo kasneje odkupili. Po dvanajstih letih smo to stanovanje prodali in smo kupili pol hiše. V to hišo je bilo potrebno veliko vložiti, vendar smo tudi za to poskrbeli.

Ali imate lastno stanovane ali ste podnajemnica?

Svoje.

Kakšni stroški nastanejo v zvezi s stanovanjem (elektrika, voda, smeti) in ali jih lahko odplačujete?

Okrog 500€, brez kredita za stanovanje.

Ali ste kdaj zaprosili za svoje stanovanje in koliko časa ste čakali nanj?

Sedem let sem pošiljala prošnje in nič ni bilo od tega. Res sem jih redno pošiljala vsako leto. Tudi, ko sem šla na »stanovanjsko«, sem povedala, da imamo dvosobno stanovanje in da se je naša družina povečala, da smo sedaj šestčlanska družina in da imamo hudo stanovanjsko stisko. Zaposila sem, da bi nam poiskali vsaj trosobno stanovanje, mi pa bi doplačali razliko, pa ni bilo možno.

Ali ste kdaj naleteli na zaprta vrata, ko ste iskali pomoč (socialno, pogovor z zdravnikom in podobno)?

Ne.

Ali ste kdaj zaprosili za socialno pomoč, pa vam je niso odobrili?

Da, zaposila sem za enkrat ali dvakrat na leto. Na primer enkrat so mi šestega nakazali, ampak jaz tega nisem vedela in potem 18 mesecev nisem imela pravice do naslednje enkratne

pomoči. 14 dni po nakazilu bi morala poslati fotokopije računov. Če si na primer denar porabil za račune, jim moraš te račune priložiti kot dokaz, da si jih res plačal. To se mi zdi res narobe. Takrat pa sem bila malo nesramna in sem ji direktno rekla: »Od ene poštene družine s štirimi otroki, od katerih je samo eden pri kruhu, dva na fakulteti in eden v srednji šoli, vi zahtevate račune. Kaj vam potem prinesejo brezdomci, ki dobijo vsak mesec socialno? Prazne steklenice?« pa je rekla, da je to nekaj drugega in da to ni njeno področje.

Ali se vam zdi, da vam je bilo kaj onemogočeno zato, ker ste Rominja, na katerem koli področju?

Ne. Ali pa mogoče nisem imela takih želja, ki ne bi bile dosegljive.

Ali so se na cesti kdaj obračali za vami in na vas kazali s prstom?

Ne.

Tudi v otroštvu ne?

Ne, razen teh vpitij, ki sem jih že prej omenila, največ v času, k sm bla stara od 7 do 9 let.

Ali so vas kdaj v kakšni trgovini, gostinskem lokalu zavrnil in hodili za vami, ko ste vstopili?

Ne.

Ste bili kdaj deležni kakršnega koli zaničevanja ali kakih očitkov zato, ker ste Rominja?

To moram pa sedaj prav malo razmisliti...Mislm, da sem to največkrat doživela, ko sem delala za šankom. Ampak po mojem mnenju to ni letelo na to kaj sem, ampak bolj na to...Kako naj se izrazim...da so me verjetno želeli malo »osvajati«. Ko so videli, da jim ne bo uspelo, so znali znali biti zelo nesramni, še posebej, če imajo »en pir preveč«. Ampak jaz se s tem nikoli nisem obremenjevala. Preprosto sem se samo nasmehnila in si mislila svoje.

Ali so vaši otroci v šoli kdaj doživeli kako razlikovanje, mogoče veste?

Ne. Edino spomnim se, da je enkrat nekdo nekaj grdega rekel moji hčerki, ne spomnim se točno kaj, vem pa da se je njen brat takoj postavil za njo.

Ali se vam zdi, da ste bili v primerjavi z moškimi v družini zapostavljeni, takrat, ko ste bila otrok?

Ja, to so bile pa vse punce, ne samo jaz. Fantje so bli zmeraj en rang višje, to pa res.

Na kakšen način se je to izražalo, ste morali opravljati manjvredna dela, niste smeli govoriti, ko so govorili moški, na primer?

Ne, tako hudo ni bilo, vsaj pri nas ne. Ampak na primer fantom ni bilo treba doma narediti nič, vsa gospodinjska opravila smo delale punce (pomivale, »ribale« s sirkovo krtačo...) To se nam je zdelo čisto normalno, ker si vedel, da je to pač moški in da on ne bo delal ženskih del.

Se pravi, da pri vas moški nikoli niso opravljali gospodinjskih del?

Ne, če je prinesel vodo iz potočka in šel po drva, ker tega pri hiši nismo imeli. Za take stvari so pač poskrbeli moški.

Kako pa ste reševali konflikte znotraj družine, v primeru, da je prišlo do kakršnih koli problemov?

Ker je bilo pri hiši veliko otrok, je bilo konfliktov kar dosti, vendar smo jih otroci reševali sami. Bolj ali manj se starejši v to niso vmešavali. Vendar to so bili klasični otroški prepiri, nič resnega.

Kako pa bi primerjali odnos med očetom in mamo? Ali je imel oče glavno besedo pri teh stvareh ali je imela mama tudi kaj besede?

Glede svojih staršev se ne spomnim, kot sem že omenila, me je mama zaputila zelo zgodaj. Vendar se spomnim, ko sem živela pri teti, da je imel glavno besedo njen mož.

Ali to pomeni, da so včasih moški odločali o vseh stvareh?

Ja, romski moški ja.

Kdo pa je skrbel za otroke, za njihovo vzgojo, zdravje, čistočo?

To pa samo ženske, moški ne. Vse je bilo na ramenih ženske – gospodinjstvo, vzgoja in skrb za otroke. Tukaj se pa res ne spomnim, da bi imel moški kaj zraven, niti pri teti niti pri babici.

Kako pa je s tem sedaj v vaši družini, še vedno tako poteka, ste še vedno vi tisti, ki skrbite za celotno gospodinjstvo?

Ne. Kuham večinoma sama, ostala opravila pa si kar enakopravno porazdelimo. Res pa je, da ko so bili otroci majhni, sem se jaz več ukvarjala z vzgojo in jim pomagala pri domačih

nalogah, to pa zato, ker je bil mož v službi, jaz pa doma. Tudi otroci so sedaj že tako veliki, da marsikaj postorijo sami.

Pa se vam zdi, če bi bili poročeni z romskim moškim, da bi bilo to drugače?

Nikoli nisem imela želje, da bi se poročila z Romom. Včasih je bilo tako, da je možki ostal doma in je »tamlada« prišla k hiši in tega si res nisem želela. Na primer, ko se je poročila moja sestrična, je morala skrbeti za moža in njegovo celotno družino. Za svojega moža in otroke, mi ni problem, kdaj pa kdaj pomagati njegovim ali svojim staršem mi tudi ni problem. Ampak iz dneva v dan imeti celo družino na grbi, pa ne hvala.

Ste se s tega vidika prav za to odločili, ali je prišlo to spontano?

Ja. Nisem imela želje, da bi moji otroci doživljali to, kar sem jaz. Ta cilj sem si zastavila že zelo zgodaj. Kot prvo ne moreš biti suženj svojemu možu in njegovi družini, kot drugo me je skrbelo za svoje otroke.

To pomeni, da vam takrat vaš način kulture ni odgovarjal, ste si želela druge kulture?

Ne odgovarja mi način romskega življenja, sama pa sem ponosna na to, da sem Rominja. Mislim, da bi bila velika razlika, če ne bi bila poročena s Slovencem in bi ostala v romskem naselju, tam bi »ornk nastradala«.

Ste se znotraj družine kdaj srečali s kakšno hudo obliko fizičnega nasilja?

Ne.

Kako pa prenašate vaše običaje, jezik, druge stvari iz vaše kulture, na otroke in osebe, ki bivajo z vami in ki niso Romi?

Glede na to, da sem v mešanem zakonu, na svoje otroke nisem prenašala romske kulture.

Ali ste svoje otroke naučili romskega jezika?

Ne. Vendar sem jim vedno govorila, če jih zanima kaj glede romskega jezika, naj me kar vprašajo. Naučila jih pa nisem, ker sem sama imela težave v preteklosti z razumevanjem slovenskega jezika. Vendar otroci tudi nikoli niso izrazili želje, da bi se naučili romščine.

Ali sprejemate slovensko kulturo?

Ja.

Ste mogoče včlanjeni v kakšno kulturno društvo romske skupnosti?

Ne, ker jih tukaj na Gorenjskem sploh ni.

Ali se vam zdi, da slovensko kulturo sprejemate bolj kot romsko?

Bolj sprejemam kulturi Slovencev.

Ste kdaj mogoče doživeli kakšno diskriminacijo, mogoče od vašega moža, mogoče njegovih prijateljev ali sorodnikov?

S strani moža in prijateljev nikoli, saj imava skupne prijatelje. Sem pa doživela neodobravanje s strani njegovih staršev.

Ali vas njegova družina ni sprejela?

Lahko rečem, da me ni sprejela, vsaj na začetku ne. Kasneje, ko so me bolje spoznali in ko sva z možem imela otroke, pa ni bilo več takih problemov. Samo jaz se nisem poročila z njegovo družino, ampak samo z Gabrom.

Ali ste kdaj imeli težave pri komuniciranju, pogovoru, navezovanju stikov, z osebami, ki niso Romi?

Ne.

Kaj pa v otroštvu?

Tudi ne. Vedno sem začutila, kdo je dober in kdo ne in kdo ne, kakšnih posebnih težav pa nisem imela.

Ali je reakcija drugih oseb do vas, vedno taka, kot jo pričakujete? Ali ste bili kdaj zaradi prijaznosti in toplega sprejema kdaj tudi presenečeni?

Ja, so bila tudi pozitivna presenečenja, saj sem že po naravi taka, da rada pustim pozitiven vtis.

Ali ste kdaj imeli občutek, da ste nekaj dobili, ali vam je omogočeno, le zato ker ste Rominja? Ste imeli kakšne privilegije zaradi tega?

Ne, to pa ne.

Ali ste kdaj dobili odgovor, da to ni mogoče, ker ste Rominja?

Ne, nikoli.

Ali ste s svojimi sorodniki še vedno v stikih in kako bi ocenili vaše odnose?

Ja, s svojimi sorodniki sem še zmeraj v stikih in smo v dobrih odnosih.

Kako pa je z vedeževanjem, ali to še vedno obstaja?

Ja, »šloganje«, to pa obstaja ja. S tem se je ukvarjala moja teta, vendar je zdaj zelo bolna in mislim, da se s tem ne ukvarja več.

Ali sami verjamete v to?

Ne.

Bi mogoče še sami kaj povedali glede romskih žensk, mogoče kar se vam zdi pomembno?

Mislim, da na Gorenjskem nasploh ni toliko diskriminacije, saj smo tukaj Romi bolj zlit z okoljem. Po mojem mnenju imajo Romi drugje po Sloveniji, sploh na Dolenjskem, veliko več težav z diskriminacijo, ker so tamkajšnji Romi manj prilagodljivi in živijo bolj tradicionalno romsko življenje.

Kako pa so vaši starši gledali na šolanje, se vam zdi, da so dajali šoli velik pomen? Ali ste se za to odločili sami?

Ja, to je bila moja odločitev. Moja babica šoli ni dajala večjega pomena. Najbolj se spomnim, ko mi je rekla: » Kaj boš hodila v šolo, saj ne boš učiteljica, raje osstani doma in mi pomagaj pri opravilih. Pojdi po drva, v trgovino....To je bolj pomembno kot šola.«

To pomeni, da je bilo gospodinjstvo veliko bolj pomembno kot pa šola?

Ja, za tiste čase ja. Danes pa je to drugače.

Ali se vam zdi, da sedaj Romi dajejo izobrazbi večji pomen kot včasih, ali se je spremenil njihov odnos do šole?

Ja, seveda. Zato ker mislm, da se želijo uveljaviti, saj želijo dokazati, da se tudi oni zmorejo šolati, če le hočejo. Vsi otroci mojih sorodnikov se šolajo.

Kako bi ocenila vašo vzgojo?

Mojo vzgojo,Kot otrok sem bila srečna. Imeli smo veliko svobode, nobenega hudega pritiska, lahko rečem, da smo res imeli lepo otroštvo.

Ali menite, da so vaše slabe izkušnje, ki ste jih doživeli v otroštvu negativno vplivale na vas? Ali ste zaradi tega še bolj močni?

Jaz mislim, da iz vsake negativne izkušnje lahko »potegneš« marsikaj pozitivnega. Zelo zgodaj se naučiš postaviti sam zase, kar verjetno ni tako slabo.

Ali ste se v šoli počutili kdaj manjvredno, na primer da so vas učiteljice drugače obravnavale kot ostale?

Spomnim se, da mi je učiteljica prepovedala igrati »med dvema ognjema«. Bilo mi je zelo hudo, ker sem morala stati pri oknu in gledati, kako se sošolci igrajo.

Se mogoče spomnite še kakšnega takšnega primera iz šole?

V drugem razredu sošolka ni hotela sedeti zraven mene, zato ker sem »cganka«. Ker me je to razjezilo, sem jo »klofnila« in seveda sem bila jaz tista, ki je bila kaznovana.

Bi mogoče še sami karkoli povedali, kakršno koli tako stvar, ki se vam zdi pomembna, na področju šolanja, zaposlitve, diskriminacije, ...?

Ja, jaz mislim, da se mi je zgodila krivica takrat, ko so me dali v posebno šolo, saj sem prepričana, da tja nisem sodila. Zaradi tega tudi nisem imela možnosti nadaljevati šolanje na trgovski šoli zaradi neobsežnega učnega programa.

Se vam kdaj zdi, da so vas dali v poseben program samo zato, ker ste Rominja, ali je kakšen drug razlog?

Ja. Tudi vse moje sestrične so hodile na skrajšan program samo zato, ker so izhajale iz neurejene romske družine.

Menite, da so določeni predsodki in stereotipi še vedno prisotni?

Ja so, samo v manjši meri in v blažjih oblikah kot nekoč.

Se vam je kdaj zdelo, da ima kdo občutek, da mu boste kaj ukradli, ker je tak stereotip, da Romi kradejo, ste kdaj dobili tak občutek?

Ne. Mogoče samo takrat, ko smo bili otroci.

Intervju z Valerijo, 18. avgust 2011

Ali ste uspešno končali osnovno šolo in imeli možnost nadaljevanja šolanja?

Ne, jaz imam končanih 6 razredov osnovne šole.

Ste tu obiskovali šolo?

Hodila sem v osnovno šolo tukaj na Jesenicah, v pomožno šolo Poldeta Stražišarja. Tja smo mi hodili v šolo, ker druga šola je bila previsoka za nas, Sinte. Sicer sem prva dva razreda končala v OŠ na Koroški Beli, potem so nas pa dali ven. So rekli, da nismo zmožni za to šolo in da moramo šolanje nadaljevati v pomožni šoli.

Ali samo zato, ker ste Romi?

Ja, zato, ker smo Sinti.

Torej niste končala nobene poklicne šole in ste se sami tako odločili?

Ne, nisem, odločila sem se pa sama, ker se mi čisto odkrito povedano, ni dalo več učiti.

Medtem, ko ste se šolali, ali ste imeli kakšne težave glede razumevanja slovenskega jezika?

Ne, ne.

Kako pa so vas sošolci, učitelji sprejemali, ste imeli kakšne probleme?

Ja, bili so problemi. Zmerjali so nas s »cganam«, vse sorte je bilo. Nekateri sošolci res niso bili kaj prida in sem imela probleme z njimi...Spomnim se, da me je enkrat ena »tršica« kar udarila. Prijela me je za lase, me zlasala, jaz pa sem jo nazaj, ane. Potem sem dobila ukor. Bila je res brezobrazna, ni prenesla druge rase, niti bosanske, samo slovensko pač. Nacistka je bila in jaz tega nisem prenesla.

Ali so se vam kdaj posmehovali zaradi tega, ker ste Rominja in kako ste na to odreagirali, kako ste se soočili s tem takrat?

So se smejali, seveda, marsikaj je bilo. Zaradi tega sem šla tudi do ravnateljice, pa ni bilo nobenega odziva. Tako, da mi ni preostalo nič drugega, kakor to, da odreagiram sama, s

pretepom seveda. Tiste čase se ni nobeden preveč zavzel za nas. Ampak sedaj so časi drugačni, ni več toliko žalitev. Nekateri te še vedno gledajo postrani, ker si Rom.

Ali so vas te stvari prizadele takrat, ko ste bili otrok?

Ko sem bila otrok ne, sedaj pa, ker sem nevrotična bolnica, me take stvari bolj vržejo iz tira.

Se vam zdi, da je bolezen povezana z vašim otroštvom?

Ja, seveda, vse je povezano.

Ali ste zaposleni v javni službi ali gospodarstvu ali opravljate dela gospodinje doma?

Ne, nikjer nisem zaposlena, opravljam gospodinjska dela.

Kakšna dela pa opravljate doma?

Kuham , pospravljam, perem, urejam vrt. Vsa gospodinjska dela pač.

Ali ste bila redno zaposleni?

Ne, nikoli.

Ste se kdaj želeli zaposliti?

Ne, nikoli. Ne bom se lagala, meni ni do tega, da bi se zaposlila za tako državo. Za tako državo jaz ne delam. Sem pa tudi bolnik in dobivam invalidsko nadomestilo. Imela sem težko opercijo in so me ocenili kot nezmožno za delo.

Ali ste zdravstveno zavarovani ali ste samoplačnica?

Imam status invalida, v katerega je vključeno zdravstveno zavarovanje.

Kako imate poskrbljeno za otroke glede zdravstvenega zavarovanja?

Sin ima urejeno zavarovanje preko »socialne«. Dobiva zelo majhno socialno podporo. Jaz sem ga hotela dodatno zavarovati, pa so mi rekli, da to ni potrebno.

Kako pa ste sprejeti pri zdravniku, če potrebujete njihovo pomoč, mislite, da ste obravnavani kako drugače, glede na to, da ste Rominja?

Tudi to se je že zgodilo, ja, saj pogosto obiskujem zdravnika. Velikokrat se mi je zgodilo, da sem morala dalj časa čakati v čakalnici kot ostali, ki so prišli za mano. Zgodilo se je tudi, da

mi je zdravnik vrgel kartoteko kar v obraz samo zato, ker sva se skregala, saj mi ni hotel predpisati uspavalnih tablet, ki jih kot nevrotična bolnica potrebujem, saj velikokrat ne morem zaspati.

Glede na vse to lahko rečete, da so vas drugače obravnavali zaradi tega, ker ste Rominja?

Ja, so.

Se spomnite še kakšnega takega primera?

Ne, največkrat se je zgodilo to, da sem pač morala čakati v vrsti. Je pa res, da se mi je v bolnici zdravnik opravičil zaradi čakanja.

Ali vas prizadane, ko se znajdete v takih in podobnih situacijah?

Ja, zelo me prizadane. In to tudi pokažem tako, da znorim.

Ali se zaradi tega kdaj počutite tudi manjvredno kot drugi?

Ja tud, seveda se počutim kdaj manjvredno, zato ker imam občutek, da imajo drugi prednost, jaz pa ne.

Ali socialno pomoč prejimate?

Ne, invalidsko nadomestilo sprejemam.

Ali vam ta višina pomoči zadošča za preživetje?

Ne, sploh ne. Dobim samo 250€, to ni nič. Za preživetje je to premaulo, ker jaz seveda preživljam celo družino. Nekaj podpore dobiva sin, mož pa samo 80€ socialne pomoči, tako da so naši prihodki res minimalni.

Kako pa se potem znajdete?

Ja, kako pa naj se najdem? Takrat, ko sem bila zdrava, sem lahko prodajala lučke in take stvari na raznih prireditvah, na Kranjski noči, Blejski noči na primer, sedaj pa ne morem. Nekaj zaslužim s »šloganjem«, za hrano in kakšne obleke pa zaprosim sosede.

Kako pa ste prišli do te vrste pomoči, vam je svetovala kakšna strokovna služba, svojci...?

Jaz sem zbolela na živcih pri 18. letih. Invalidska komisija me je ocenila kot nezmožno za delo. Zdravila sem se tudi v psihiatrični bolnišnici v Begunjah, kjer so mi predpisali tablete, da bi se počutila malo bolje. Tega se ne sramujem, ker je to revno življenje vplivalo na moje živce.

Ali ste kdaj poskušali zaprositi za večjo podporo?

Seveda sem, gospodična Urša. Sem probala, vendar so me zavrnil. Skupaj s kolegico sva poslali prošnjo, ker jaz nimam toliko šole, da bi jo napisala sama. Rekli so, da jaz nimam pravice do kakršnega koli dodatka in to vse skupaj je vplivalo tudi na moje zdravje. Gospodična Urša, jaz sem bolnik po operaciji, a kljub temu mi ni bilo odobreno.

Ali mate občutek, da je vse to samo zaradi tega, ker ste Rominja in bi vas mogoče drugače obravnavali?

Ja.

So vam kaj svetovali glede tega ali ste naleteli le na zaprta vrata?

Ne. Šla sem tudi na Center za socialno delo na Jesenicah, kjer je bil gospod do mene zelo neprijazen, zato sem ga »nadrila« in mu očitala, da sem samo človek in naj se obnaša do mene bolj človeško. Na koncu se je umiril in mi rekel: »Gospa Rajhard, vi nimate pravice do višje invalidnine nimate.« Tako da je moja podpora ostala ista.

Ali vam je obrazložil, zakaj vam ta pravica ne pripada?

Ja, rekel je, da to dobijo samo tisti, ki so bili že kdaj zaposleni in so zaprosili za nadomestilo, ko so postali invalidni.

Ali ste kdaj poskušali vzeti kakšne kredite?

Ne, sploh ne gospodična Urša. To pa sploh ni pogojev, še za preživetje ni.

Kako bi ocenili vaše stanovanjske razmere?

Zelo slabe, saj lahko vidite sama, gospodična Urša. Živim v majhni brunarici, ki je že vsa »gnila«. Nimam ne vode ne wc – ja, nič. To brunarico sta zgradila moj pokojni »oča« in moj mož, sama. Edino, kar mi je država sedaj naredila, po dvajsetih letih, je to, da imamo vsi svoj števec za elektriko. To imamo pa zato, ker je dva meseca nazaj prišel pogledat nek gospod, kako živimo in je rekel, da bi nam bi že zdavnaj lahko vse pogorelo in da nas je sam Bog še

čuval, da ni šla ta uboga brunarica »v zrak«. To smo imeli res slabo urejeno, saj so bili električni kabli kar na tleh. Dan po obisku tega gospoda, pa ne boste verjeli gospodična Urša, se je pa pri meni »vžgalo«.

Kaj pa bi si želeli izboljšati?

Želela bi si samo, da bi od države dobila majhno hišico, kjer bi imela vsaj vodo, wc in majhno kopalnico. Obljubljeno mi je bilo marsikaj, vendar še vedno živim v tej brunarici. Perem zunaj, kuham zunaj, poleti in pozimi. Urša, nisem več tako mlada, da bi se »afnala«, jaz sem že dosti v letih in za povrh vsega še bolna. Nekaj let nazaj sem imela strdek na pljučih. Vse to sem jim povedala, vendar me niso resno jemali. Poleg vsega tega pa sem imela še več operacij. Prva operacija je bila carski rez, v drugo sem imela operirano kilo in po tej operaciji bi kmalu tudi umrla.

Ali imate svoje lastno stanovanje ali ste podnajemnica?

Ne, ne svoje.

Ali so vaši stroški visoki?

Ja, stroški so kar visoki. Vodo plačujem tam okoli 20€, čeprav je sploh nimam. Tisti na Jekoinu pa očitno ne razumejo, ker sem se že večkrat pritožila nad vsemi temi položnicami.

Torej plačujete vodo, ki je sploh nimate?

Tako je, ja. Na začetku sem par položnic celo plačala, potem pa sem se vprašala, zakaj jih sploh plačujem, še vedno pa sem brez vode. Vodo imam zunaj v jarku, ki jo zajemam s »kanglo«.

Ali ste imeli kdaj občutek manjvrednosti, ker ste Rominja?

Ja, sploh po trgovinah. Včasih te gledajo tako, kot da bi bil nag ali neurejen.

Ali ste kdaj imela občutek, da hodijo za vami, ker imajo občutek, da boste kaj ukradli?

Ja, seveda, ko sem kupovala, so ljudje kar odhajali, ene punce pač, ne trgovke. Tudi varnostnika sem enkrat ozmerjala in mu rekla, da on nima za mano kaj hoditi, da ne bom kradla. Res, da nekateri Romi tudi kradejo, vendar tega na Gorenjskem ni. Ravno danes sem rekla policaju, da jaz v življenju še nisem »šlatala« stvari, ki niso moje. Grem raje od »bajte

do bajte« in zaprosim za stvari, ki jih potrebujem. Ne smeš pa si lastiti tisto, kar ni tvoje. Moja noga še ni stopila na sodišče zaradi kraje. Tako so me vzgojili moji starši.

Ali so se na cesti kdaj obračali za vami in na vas kazali s prstom?

Tudi, seveda. Dostokrat so se za mano zadržali: »Lej, ciganka gre«! Marsikaj slabega sem že sliašala, tudi, da kradem in tako naprej.

Ali se vam je kdaj zgodilo, da vas v kakšnem gostinskem lokalu, ali kje drugje niso hoteli postreči? Ali ste bila kdaj postrežena drugače kot drugi?

Ne.

Se vam zdi, da vas kdaj ljudje zaničujejo, ali vam dajejo kakšne druge negativne očitke?

Ne.

Se vam zdi, da ste v primerjavi z moškimi bolj zapostavljeni in kako se to izraža?

Ne.

Ali se vam zdi, da ste manjvredni od moških, da npr. ko moški govori, morate počakati, da preneha z govorjenjem in imate šele potem vi besedo?

Ne, to je bilo včasih.

Kako je bilo s tem včasih, kako ste funkcionirali, npr. v otroštvu?

Ko sem bila še otrok, je oče imel glavno besedo, mama pa je morala biti tiho. V tistih časih je bila ženska manjvredna, kot pa moški.

Kako ste reševali konflikte znotraj družine?

Ko sem bila majhna, je malokrat prišlo do konfliktov, saj je bil oče zelo strog.

Ali ste mogoče doživeli tudi nasilje znotraj družine?

Oče ni dovolil, da bi s sestro hodili ven, kot ostale mlade punce. Kadar nisva bili pridni, naju je tudi kaznoval tako, da sva bili tepeni.

Je bil mogoče oče kdaj nasilen tudi do mame, je to še vedno značilno za današnje čase v romskih družinah?

Ja, oče se je dostikrat spravil tudi na mamo. Včasih je bilo v romskih družinah to čisto normalno, danes tega ni več.

Kdo skrbi za otroke, za njihovo vzgojo, čistočo, urejenost, zdravje?

Oba starša.

Ali tudi moški kdaj poskrbijo za gospodinjska dela ali samo vi?

Ne, za taka dela smo samo ženske.

Torej vi skrbite za gospodinjska dela, kaj pa moški?

Ja, moški pa nosijo drva in take stvari... Tisto pač, kar ženske ne zmoremo. Vendar meni moj mož precej pomaga, saj sem zelo bolna. Tako da včasih tudi pomije posodo in pospravi, vendar pa včasih, ko sem bila še zdrava, tega ni počel.

Je vaš sin obiskoval osnovno šolo?

Ja, sina sem vpisala v osnovno šolo v Žirovnici, kamor je hodil le kratek čas, saj smo ga zaradi ravnateljevega mnenja, da ne sodi v osnovno šolo, potem premestili na pomožno šolo, ki jo je tudi zaključil. Sicer sem spraševala ravnatelja, zakaj ne sodi v »normalno« osnovno šolo, vendar na to vprašanje nisem dobila odgovora.

Menite, da je bil tudi on obravnavan drugače, ima on kakšne take izkušnje z učitelji, sošolci?

Ne, nikoli.

Ali prenašate na svojega otroka tudi običaje, jezik in druge stvari?

Ja, seveda, ko je bil še majhen, sem ga učila romskega jezika, kasneje pa se je sam naučil tudi slovenskega. Glede na to, da se je sam učil slovenščine, govori zelo lepo.

Kakšen pomen pa dajete izobrazbi, se vam zdi pomembna?

Meni se zdi pomembna, seveda.

Pa se vam zdi, da imajo Romi manjše možnosti za šolanje?

Ne.

Ali ste včlanjeni v kakšno društvo romske skupnosti?

Ne, do sedaj ne.

Kako pa gledate na vašo kulturo, vam je všeč? Živate bolj svojo kulturo ali sprejemate kulturo Slovencev?

Mi živimo kot Slovenci. Tukaj, v romskem naselju, je veliko mešane krvi, niso vsi pravi Romi, zato se v romščini zelo malo pogovarjamo, prevladuje slovenski jezik. Sicer zelo rada govorim romsko, ker mi je moj jezik všeč. Včasih, ko so bili moji starši še živi, smo se bolj pogosto pogovarjali po romsko.

Kako pa bi opisali odnos med žensko in moškim v vaši skupnosti?

Lahko rečem, da sem kar zadovoljna.

Ali ste kdaj imeli težave pri pogovoru z osebami, ki niso Romi?

Nikol.

Ali ste kdaj pomislili, da bi bilo življenje za vas, če ne bi bila Rominja, drugače?

Ne, to pa nikoli. Sem ponosna na svojo raso in bom ponosna tudi, ko bom v grobu.

Bi mogoče sami kaj dodali, kaj je za vas, romske ženske značilno?

Lahko rečem, da danes romske ženske živijo nekoliko drugače kot včasih. Imamo svoj mir, svobodo, ni tistega, da ti mož ne pusti, da kam greš. Pred leti so bili moški taki, da ženske nismo smele nikamor same, zmeraj je moral iti mož zraven. Spomnim se, da moja mama ni smela nikamor brez očeta.

Ali se z branjem kart oziroma »šloganjem« resno ukvarjate? Ali verjamete v to?

Ja, s tem se ukvarjam ja, imam kar dosti ljudi, ki prihajajo k meni, tudi policaji in celo en zdravnik.

Kje pa ste se naučila branja iz kart?

Od moje mame.

Bi radi še kaj sami povedali?

Ne Urša, nič več.